

Hooglandse Nieuwe

informatieblad voor alle geïnteresseerden
rondom de Hooglandse Vieringen van de
Leidse Studenten Ekklesia

zestiende jaargang, nr. 3
mei 2020
€ 2 (gratis voor leden)

Rapenburg 100
2311 GA Leiden
071-5134 558
info@ekklesialeiden.nl
www.ekklesialeiden.nl
www.rapenburg100.nl

Hooglandse Nieuwe is het blad voor alle geïnteresseerden rondom de Hooglandse Vieringen van de Leidse Studenten Ekklesia. Het verschijnt zesmaal per jaar.

Redactie Arie de Kluijver, Jasper Radder, Wim Schouten, Jan Slotboom, Myranda Wilbrink, Paulien van Yperen

Opmaak Myranda Wilbrink

Drukwerk Sylvia van Hoven

Hooglandse Nieuwe downloaden via:
vereniging.ekklesialeiden.nl/publicaties/

Postabonnement € 20 per jaar
Nieuwe abonnees opgeven bij het secretariaat:
info@ekklesialeiden.nl

Kopij voor het nummer van 6 september 2020 met het thema 'ontmoeten' uiterlijk op zondag 23 augustus 2020 insturen naar: hn@ekklesialeiden.nl

PASTORES

Christiane van den Berg-Seiffert
participantenpastor, 071-512 5137
christiane.vandenbergh@ekklesialeiden.nl
Rob van Waarde, studentenpastor (PKN)
06-4193 5997, rob@rapenburg100.nl
Walther Burgering, studentenpastor (RK),
06-2956 2865, walther@rapenburg100.nl

STUDENTENRAADSVROUW (HUM.)
vacature

VERENIGING LSE

Zie: www.ekklesialeiden.nl
Dagelijks bestuur:
- *Ronald Meester*, voorzitter@ekklesialeiden.nl
- Sytske Visscher,
secretaris@ekklesialeiden.nl
- *Flip van Hoven*,
penningmeester@ekklesialeiden.nl

REKENINGNUMMERS

Vereniging LSE: NL66 INGB 0004 8198 29
- voor alle vrijwillige bijdragen
- voor lidmaatschap: € 25 (studenten € 12,50) per jaar
Stichting rk Vrienden van het Leidse Studenten Pastoraat: NL52 INGB 0000 6152 28
Stichting Diaconaal Fonds Hulpverlening LSE:
NL42 INGB 0003 3133 66 voor alle
diaconale giften

Deze rechtspersonen zijn erkend

door de fiscus.
Uw giften zijn aftrekbaar.

In dit nummer over Heilig:

- 3 Redactioneel
Wim Schouten
- 4 Heilig, heilig, heilig
Henk Schouten
- 5 Heilig
Lineke van der Weij
- 6 Heilige bloemen
Monique van der Gaag
- 7 Het Heilige
Henk Schouten
- 8 De axiale periode
Cor van Bree
- 10 Macht van het Heilige
Wim Kuin
- 12 Een venster op God en de toekomst
Henk Schouten
- 13 De Heilige Driedagen van Pasen
Jan Delhaas
- 15 Willem Vogel, kerkmusicus
Jan Delhaas
- 16 Een denkbeeldige natuurwandeling ...
Rob Brussee
- 18 Medicijnen tegen het ondraaglijk lijden
Rob Brussee
- 20 Het coronaleed van de alleenwonende
Hans Feddema

*Voorkant
ontwerp
Arie de Kluijver*

en verder ...

- 21 **LSE-NIEUWS**
- Overzicht Hooglandse Vieringen
- Bij de vieringen (Cor van Bree)
- 22 - Van het bestuur (Sytske Visscher)
- 22 **HOOGSTPERSOONLIJK**
- Afscheid in coronatijd
- 23 - In memoriam Job van Keulen
- 24 **ACTIEF EN INFORMATIEF**
- Oosterhuisquiz
- 25 - Pinkstercollecte
Studentenpastoraat
- Een komen ... Claudia Sarti
- en gaan (Jeanette Bakker en Walther Burgering)
- 26 - Afscheidswaarden Jeannette Bakker
- 27 - Interview met Mara Andriessen
- 28 - Ekklesia Leiden digitaal
- 29 - **Feddema actueel**
- Thema volgend nummer

Redactioneel

Heilig, heilig, heilig.....

Wim Schouten

“Sanctus, sanctus, sanctus.
Dominus Deus sabaoth.
Pleni sunt coeli et terra gloria tua.
Hosanna in excelsis.
Benedictus qui venit in nomine domini
Hosanna in excelsis”

De titel “Heilig, heilig, heilig” boven een van de bijdragen van Henk Schouten aan dit heilige nummer van de Hooglandse Nieuwe deed direct een echo uit mijn katholieke misdienaars-verleden opklinken. Een echo uit een tijd waarin we ons nog niet afvroegen wat of wie heilig was. Sindsdien is het heilige op losse schroeven komen te staan. Wat is er heilig, en wat is er schijn? Is er in onze onttoverde wereld nog wel iets heilig? Hans Joas denkt van wel. Het heilige blijft deel uitmaken van onze belevingswereld, zij het op een veranderende manier. Een groep leden van de LSE stortte zich begin van dit jaar op het samen lezen en bespreken van het boek van Joas: *“De Macht Van Het Heilige”*. Dit allemaal onder de bezielende leiding van Henk Schouten. Diens professionele helpende hand bleek hard nodig, want het betrof een boeiend maar pittig boek. Al het heilige is naar blijkt even moeilijk als zeldzaam.

Maar toen werd het maart, en verscheen de heilige corona in ons land. Tegen de macht daarvan bleek de leesgroep niet opgewassen. De bespreking is dan ook voortijdig gestopt. Wat restte, was het inzicht van Henk Schouten en andere inleiders uit de groep. Inzichten die, uitgewerkt tot artikelen, nu in deze digitale HN voor iedereen beschikbaar komen. De moeilijkheidsgraad van het boek van Joas werkt in deze stukken door. Maar een voordeel van deze coronaperiode is, dat velen van ons nu tijd hebben de artikelen

desnoods tweemaal te lezen.

Allereerst is er de bijdrage van Henk Schouten. Hij geeft kort aan waar het in het boek van Joas om draait; het veranderende perspectief op het heilige. Dat is verwant met ideaalvorming, waarbij in onze tijd het perspectief verschoven is van de groep, de stam, de natie, naar het individu met zijn of haar onvervreembare rechten. Cor van Bree gaat aan de hand van een hoofdstuk uit het boek van Joas in op wat de “axiale”periode genoemd wordt, de periode tussen 800 en 200 v.C.. In die periode verschoof het religieuze besef van aanbidding van concrete personen of voorwerpen in de richting van een andere dan de concreet waarneembare werkelijkheid. Van daaruit kon de religie ook een tegenstem worden tegen de eenzijdige macht van wereldse heersers. Albert Einstein had het in dit verband over de verschuiving van angst- naar moraalreligie. Cor eindigt met de vraag, of we een nieuwe axiale periode doormaken. Een periode waarin, zoals Veldijk schreef, het christendom zich ontwikkelt in de richting van niet dogmatisch, maar wel sociaal, mystiek en toekomstbestendig. Een richting die Einstein kosmische religiositeit noemde.

Kunstenaars kunnen volgens Einstein helpen om zonder gebruik van een vastomlijnde theologie, dus dogmavrij, kosmisch-religieuze ervaringen op te wekken en door te geven. Daarom is het goed dat ook een kunstenaar als Wim Kuin een bijdrage aan dit nummer leverde. Hij probeert met zijn kunst zijn geloof te voeden. Een geloof, gestoeld op de heiligheid van de persoon met zijn of haar onvervreembare rechten. Hij herkent daarvan net als Cor van Bree veel bij Joas. Kunste-

naars waren ook de verhalenvertellers die, zoals Jan Delhaas in deze HN schrijft, het Joodse volk en daarmee ook ons, in de meest duistere periodes, met hun verhalen van bevrijding, gerechtigheid en een nieuw begin, moed gaven om door te gaan. Kunst is ook de bijdrage van Monique van de Gaag, die ons leert om in de bloemen om ons heen het verhaal te ontdekken van de schoonheid van het voortgaande, zich steeds hernieuwende leven in geloof, hoop en liefde. De redactie hoopt dat dit nummer de lezer zal helpen om, vertrouwend op de macht van het heilige, deze donkere periode door te komen.

Vanwege de coronacrisis kunnen de vieringen in de Hooglandse kerk voorlopig niet plaatsvinden. Daardoor kan ook het drukken en verspreiden van de papieren uitgave van dit blad niet plaatsvinden. Voor iedereen is de Hooglandse Nieuwe nu digitaal beschikbaar.

Heilig, heilig, heilig

Henk Schouten

Als we iets heilig noemen, dan is het in zekere zin apart gezet, anders dan het alledaagse of het gewone. Bijzondere natuurverschijnselen of bijzondere personen kregen zo het aureool van heiligheid. In zijn boek *'De macht van het heilige'* analyseert Hans Joas hoe goden langzaam maar steeds meer apart gezet werden, niet meer (bv. als vooroudergeesten) verweven met de stam en het dagelijkse leven zoals in de oude stamculturen. Dan worden de goden steeds meer heilig en onaantastbaar. Aan de goden werden bijzondere eigenschappen toegedicht, al naar gelang hun functie. Dat leidde tot steeds meer eerbied en ontzag, ook tot angst voor het onbegrijpelijke. Dat betekende niet, dat de goden moreel zuiver waren; dat is pas een latere ontwikkeling als in de cultuur zelf een juist gedrag steeds hoger wordt gewaardeerd.

Heilig, heilig, heilig

In de liturgie wordt God vaak bezongen als heilig, heilig, heilig. Je komt dit al tegen bij Jesaja, waar we lezen "heilig, heilig, heilig is de Heer van de hemelse machten; heel de aarde is vol van zijn heerlijkheid". Jesaja heeft zijn roeping als iets overweldigends ervaren. Rudolf Otto (1869-1937) beklemtoont in zijn boek *'Das Heilige'* dat de profeten het Goddelijke vooral als iets huiveringwekkends beleefden. Op vergelijkbare manier worden ook de goden in India (Sjiva, Indra en Kali) als bovenmenselijk beschreven. Otto gebruikt hierbij de woorden

'tremendum' en *'fascinans'*. Dat wil zeggen, dat het huiveringwekkende tegelijkertijd fascinerend is. Dat zie je eigenlijk altijd in het leven; het zoetsappige is minder aantrekkelijk dan het angstaanjagende. Genieten van horrorfilms, zingend de oorlog in. Maar met een beroep op de heiligheid van God(en) hebben machthebbers ook mensen bang gemaakt voor hun eigen macht. God werd zo een verlengstuk van de eigen opvoeding of eigen machtsmisbruik. Bij Jesaja en veel mystici gaat het om een overweldigende mystieke ervaring, waardoor je leven een wending krijgt. In het boek *'De gebroeders Karamazov'* beschrijft Dostojewsky de

ervaring van Aljoscha, die na een overweldigende mystieke ervaring uitroept: "Iets of Iemand heeft mij aangeraakt". Ook Dag Hammarskjöld vertelt in 1953 "Ik weet niet wie – of wat – de vraag stelde. Ik weet niet wanneer zij gesteld werd. Ik herinner me niet dat ik antwoordde. Maar eens zei ik "Ja" tegen iemand of iets. Vanaf dat moment heb ik de zekerheid dat het leven zinvol is". Iets of Iemand.... Als het om het diepste mysterie van Gods aanwezigheid in je leven gaat, dan kun je alleen maar stamelen.

Democratisering van het heilige

Een zekere democratisering van het heilige begint al bij de heiligenverering. Bepaalde mensen hebben door hun bijzondere levenswijze of als martelaar voor het geloof of de goede zaak een hoge waardering gekregen. Het zijn heiligen geworden. En die kun je ook vereren en om hulp vragen. Als protestant ben ik niet grootgebracht met heiligen, al hadden de kerkvaders wel een enorme status. Wel heb ik gezien dat mensen veel baat kunnen hebben bij hun geliefde heiligen. Zo hoor ik weleens zeggen: "Je hebt mensen nodig aan wie je je kunt optrekken". Een alternatief voor het woord 'heiligen' is 'helden'. De mensen in de zorg worden nu bij de corona-uitbraak helden genoemd. Daarvoor blijkbaar niet. Een held of een heilige ben je pas als je in zekere zin apart staat van het gewone volk. Heldenverering komt steeds meer in de plaats van heiligenverering. Bij beide gaat het om eerbied voor het ideaal, dat zij vertegenwoordigen.

Vrouwelijke heiligen

Mensenrechten

Joas rekent de huidige klemtoon op mensenrechten tot het heilige. De rechten van een mens zijn in zekere zin onaantastbaar geworden, zij het nog lang niet overal. Maar eeuwenlang was niet het individu heilig, maar de eigen groep, de eigen stam, de eigen familie. De vertegenwoordiger van de stam of de natie krijgt dan een absolute status. Dictators presenteren zich als de hoeder van de natie en worden als zodanig ook vereerd.

Martelaren

In het christendom en in de islam hebben martelaren altijd een bijzondere status gekregen, omdat ze martelaren voor het geloof waren. Gelovigen zochten soms het martelaarschap op om zo een plaats in de hemel te verkrijgen. Veel heiligen worden vereerd omdat ze martelaren waren.

Nu zien we martelaren voor een rechtvaardige wereld en/of het behoud van de eigen leefwereld in bijvoorbeeld de Amazone. Dat zijn helden, die we in ere houden. Maar het voorbeeld van heiligen of helden moet je eigenlijk volgen, als dat mogelijk is.

Heilige plaatsen

In allerlei tradities kom je heilige plaatsen tegen, te veel om op te noemen. Dat kunnen gebouwen (kerken, tempels, moskeeën) zijn, maar ook bergen, bomen of bijzondere plaatsen in de natuur. Het roept in ieder geval respect op, ook als je geen gevoel hebt voor het heilige. Maar ik heb het altijd vreemd gevonden, dat de binnenkant van kerken en moskeeën door gelovigen als heilig gezien of ervaren worden, terwijl volgens het geloof alleen God heilig is. Maar misschien komt dat doordat ik zelf het begrip 'heilig' toch te exclusief voel. In die zin heeft Hans Joas mij gecorrigeerd door te laten zien, dat het heilige ontstaat door ideaalvorming. Daarom zie je hoe aan heilige plaatsen of personen altijd een verhaal verbonden wordt. Het verhaal versterkt het respect.

Tempelberg te Jeruzalem

Heilig

Ik en mijn God

Onafscheidelijk

Wil ik niet zeggen

Maar wel

Van elkaar

Blijf van Hem af

Hij wordt door mij op handen gedragen

Ik door Hem

Alleen laat ik Hem wel eens vallen

Hij mij niet.

Lineke van der Weij

Heilige bloemen...

Monique van der Gaag

De lucht is strakblauw. Er staan madeliefjes in het gras. Na tien dagen binnen vanwege wat milde klachten ben ik weer buiten. Verwonderd kijk ik om me heen: naar de roze bloesem, die ontluikt in een wereld, waar niets meer vanzelfsprekend is en waar alles bijzonder lijkt.

In diezelfde tijd kreeg ik via WhatsApp tweemaal een zeer lang bericht met als terugkerende zin: "Maar de lente wist het niet." Ons leven staat dan al verplicht in de pauzestand. En de repeat-knop is per ongeluk ook ingedrukt. We moeten thuis blijven, thuis werken. Zo veel mogelijk, als dat kan. Behalve de vitale beroepen. De scholen zijn dicht. Het is stil op straat.

De stilte voelt als een dag in de zomervakantie, waarop iedereen naar verre oorden is vertrokken. Ik ben nog thuis. Ik wacht. Net als in die zomervakanties. Ik wacht op wat komen gaat. Ik wacht op betere tijden. En ik bid in stilte. Het komt goed, maar altijd anders dan ik denk. En dat is goed. De vogels zingen. De lucht is blauw.

Bloemen aan huis

Er valt een flyer in de bus. Of ik bloemen aan huis wil? Wat een luxe! Ik zeg ja. Net wat ik nodig heb. Hoe-

wel de bloemenwinkels open mogen blijven, is de zaterdagmarkt in Leiden gesloten. Verboden zelfs. Wat een verdriet voor al die mensen. Daarbij valt het mijne in het niet. Natuurlijk is een beetje reflectie en relativiseringsvermogen op z'n plaats. Hoewel alles wat me een gevoel van verbinding gaf, nu onmogelijk is. Samen zingen, samen zijn, samen komen, samen huilen, samen lachen. Het is weg. En wanneer keert het weer terug? Gelukkig weet ik me online nog steeds verbonden met de Ekklesia. Digitaal koffiedrinken schijnt ook te kunnen, als de techniek het toelaat. Dat bewaar ik wel voor een volgend leven... Nu eerst kijken naar wat er nog wel is.

Mijn tante

Dat benoemen is moeilijk, omdat mijn hart pijn doet van het gemis. Ik zwaai naar mijn tante in haar huiskamer. Ze ziet me en zwaait terug. Ik bel aan, leg een grote, gele bloem voor haar deur en maak me uit de voeten. Sneller dan verwacht gaat haar voordeur open. Kwiek zet ze een spontane, maar ongepaste stap naar voren. Ik schrik en doe er gauw eentje achteruit. Ik struikel niet. Mijn ogen kunnen het felle lentelicht nauwelijks verdragen. Waar is mijn zonnebril? Ik moet afstand houden! Ik als 'oudere jongere' en zij

als 'jonge oudere' met haar 80 jaar! Maar we missen elkaar, onze kopjes thee in de tuin en onze hartelijke omhelzingen. Ik sta op 3 meter en omhels mezelf, terwijl ik iets te vrolijk uitroep: "Ik houd van mij én van jou!" Een gele Amaryllis brengt troost.

Troostbloemen

Dankbaar ben ik voor de Judaspenning en de Maria-distel, die uit mijn biologische zaadbom kwamen. Heilige bloemen of in ieder geval bloemen met een heilige naam. Een vriendin van mij had minder geluk: zij kreeg een bol vol graszaad. Grapje van de makers. Een paar jaar terug bezocht ik de kerktuin aan de Lange Kerkdam 46 in Wassenaar. Die staat vol met heilige bloemen en planten. Ook online te bezichtigen via de website met veel informatie. Een ware schatkamer vol weetjes. Maar in het echt is het helemaal fantastisch. Hier komt de Bijbel tot leven. De bloemen spreken. Ik zuchtte diep en keek vol verwondering omlaag. Bij mijn voeten bloeide een aardbei met witte bloemetjes. De aardbei "getuigt met haar 3-lobbige blad van de Drie-eenheid. Werd in de middeleeuwen beschouwd als "het feestmaal der Zaligen in het Hemelse Paradijs!" lees ik achteraf op de website <https://www.kerktuinnpbwassenaar.nl/>

De foto's zijn van Monique zelf

Het Heilige

Henk Schouten

Begin dit jaar hebben we met een grote groep het boek *'De macht van het heilige'* van **Hans Joas** besproken. Door corona kwamen we niet aan de conclusies toe. Dit boek had ik ingebracht, omdat ik bij de presentatie van de Nederlandse vertaling ben geweest en het me aansprak, dat Joas het heilige niet theologisch maar meer sociologisch besprak. Van huis uit ben ik niet grootgebracht met een besef van heiligheid, wel met respect. Maar tijdens mijn studie theologie en religieuze antropologie kreeg ik er wel besef van. Ik heb de redactie beloofd om vooral in te gaan op het slothoofdstuk.

Bespreking

In de eerste vijf hoofdstukken bespreekt Joas allerlei religiekritiek, de betekenis van rituelen, de inzichten van de godsdienstpsychologie en de opvattingen over ideaalvorming bij verschillende sociologen. Te veel om hierover uit te weiden, maar wel verhelderend.

Er wordt veel gesproken over secularisering of de afname van het religieuze in het Westen. Maar tegelijk zijn er allerlei nieuwe idealen ontstaan. Het Heilige heeft andere gedaantes aangenomen. Er zijn ook allerlei nieuwe spirituele ontwikkelingen, die aandacht vragen. Bij idealen gaat het niet om de vraag of ze 'waar' zijn, maar hoe ze functioneren. Hetzelfde geldt voor geloofszekerheden.

Centraal staat de vraag naar de mogelijkheid van zelfoverstijging (transcendentie) bij de mens. Die ervaring kan tot nieuwe perspectieven op de wereld leiden. In rituelen kan dit tot uiting gebracht worden. Het geloof in mensenrechten is niet religieus, maar kan wel zelf overstijgend worden. In het Humanisme heeft de persoon een sacrale functie gekregen. Eeuwenlang waren de mensenrechten helemaal niet heilig. Het individu was ondergeschikt aan de (religieuze) groep, de stam, de natie. In veel landen is dit nog zo. Ver-

lossingsreligies hebben juist bijgedragen aan de waarde van het individu. Het humanisme sluit hierbij aan.

Maar bij groepsdenken is de groep heilig: 'eigen volk eerst'. Dit leidt tot interne dictatuur, waarbij de leider heilig wordt en vereerd wordt, want de leider symboliseert de groep. Dat zie je bij religieuze sekten, maar ook bij dictatoriale staten. Denk aan Hitler, Stalin, Mussolini, Franco, de Kim-dynastie in Noord-Korea. Tegenover despotische heersers kan godsdienst een tegenmacht vormen door profetische kritiek. Tegenwoordig wordt het heilige steeds meer verlegd naar de moraal.

Slothoofdstuk

Joas ziet de sacralisering – iets als heilig zien – als een typisch menselijk fenomeen. Het heeft te maken met ideaalvorming. Bij primaten en kudde-dieren zie je wel machtsverhoudingen, maar die zijn meer biologisch bepaald. Joas ziet religie als onderdeel van de sacralisering of ideaalvorming. Veel religiekritiek gaat voorbij aan de ideaalvorming die er onder ligt. Joas onderscheidt vijf stappen in zijn theorie van de sacralisering.

1. De creativiteit van het handelen. In hun reactie op de evolutieleer van Darwin zien de grondleggers van het Amerikaans pragmatisme, dat de mens niet alleen maar biologisch bepaald is, maar juist door creatief handelen zich weet aan te passen aan veranderende omstandigheden. Nieuwe reacties op problemen kunnen onderdeel worden van bestaande gewoontes. Daar is niet van tevoren over nagedacht. Het ontstaat spontaan.

2. De ontdekking van het 'zelf'. Niet alleen door de omgang met de dingen om je heen, maar ook door de omgang met anderen in je groep ontdekt het kind zijn eigen 'zelf'. In rollenspel wordt dit versterkt. Zo leert het kind ook zelfbeheersing. Dit 'zelf' verwijst niet alleen naar je biologische individualiteit, maar ook naar je groeiende persoonlijkheidsstructuur. De problemen zijn de eisen van de ander

of de eisen die we zelf stellen aan anderen.

3. Zelfoverstijging. Het proces van zelfvorming is nooit voltooid, ook niet na de puberteit. Telkens is er weer 'zelfoverstijging' mogelijk, zowel door positieve als negatieve gebeurtenissen: door nieuwe idealen, nieuwe gebeurtenissen, verliefdheid, een extatische of bijzondere religieuze ervaring, ook door angst en trauma's, kwetsbaarheid, etc.

4. Het Heilige. Ervaringen waardoor je boven je gewone zelf uitstijgt kun je heilig noemen. Dit betreft niet alleen de ervaring van het goede, het schone en het ware, maar ook diabolische of demonische ervaringen. Het haalt je uit het gewone doen. Van ideaalvorming is pas sprake als het sacrale ook ethisch wordt gemaakt.

5. De interpretatie van het ervaren. Welke betekenis geef je aan bijzondere ervaringen, zowel positief als negatief? Het kan leiden tot een nieuwe visie op het leven. Het kan ook leiden tot bekeeringsverhalen. De cultuur waarbinnen je leeft bepaalt mede de betekenis die je eraan geeft. Positieve of negatieve ervaringen kunnen de betekenis van je leven doen veranderen, ook religieus. Racisme kan bv. gevoelens van minderwaardigheid oproepen, maar ook verzet en opstand.

Wat noem je heilig? Tegenwoordig is rechtvaardigheid en de integriteit van de persoon een heilig ideaal. Vroeger de stam, het eigen ras, de koning, de leider. Voor velen is ook de vrije markt heilig of de wetenschap. Steeds meer wordt ook 'de aarde' als heilig gezien. Sacralisering hangt immers samen met idealisering. Maar wat idealiseer je? Voor Joas moet sacralisering altijd onder discussie staan. Iets is niet vanzelfsprekend heilig, maar door de betekenis die je eraan geeft.

De axiale periode

Cor van Bree

Het boek van Joas is een moeilijk boek, maar als je je de nodige inspanning getroost en bereid bent om bepaalde passages twee keer te lezen, dan kun je er veel uit opsteken. Hoofdstuk 5 gaat over 'Transcendentie als reflexieve sacraliteit. De 'axiale periode' als cesuur in de religiegeschiedenis'. Mijn bijdrage is niet precies een samenvatting van dit hoofdstuk maar is er wel door geïnspireerd.

De axiale periode, in het Duits die Achsenzeit, in het Nederlands de spiltijd (Latijn axis 'spil'). Wat is ermee bedoeld? Het idee is vooral verbonden met de Duitse, later Zwitserse, filosoof Karl Jaspers (1883-1969). Maar al vóór hem waren er diverse denkers en historici die in die richting dachten. Van ongeveer 800 tot 200 vóór Christus valt er een cesuur in de religiegeschiedenis te constateren: het ontstaan van de "verlossingsreligies" (verlossing in of uit dit leven). Terwijl in de oude religies het heilige immanent in déze werkelijkheid aanwezig is,

bijvoorbeeld in een boom, zijn de nieuwe gericht op een andere, een transcendente werkelijkheid: een God in de hemel of het diepere Zelf; het transcendentie hoeft dus niet per se een "boven" te zijn. Dit idee van transcendentie noemt Joas een reflectie op het heilige, een reflexief geworden sacraliteit. Reflexiviteit houdt in dat mensen verder gaan denken dan wat in de gegeven werkelijkheid voorhanden is. Dit kan tot een spanning tussen de beide werkelijkheden leiden: terwijl in de oude bedeling de vorst een heilige figuur was, kon hij nu vanuit de transcendentie heiligheid voorwerp van kritiek worden. Denk bijvoorbeeld aan de profeet Nathan die koning David ter verantwoording riep toen hij een ernstige misstap had begaan. De opkomst van het bijbelse profetisme (Jesaja, Jeremia enz.) is een duidelijk "axiaal" voorbeeld. Er kwam natuurlijk ook een tegenreactie: zo werd de profeten hun kritiek niet altijd in dank afgenomen. Elia kon daarover meepraten. Een belangrijk bijkomend idee is moreel universalisme: hoewel de nieuwe religies van Oost en West duidelijk verschillen, zijn er toch verbindende waarden die

uit verwante ervaringen zijn ontstaan. Het idee van naastenliefde komt beslist niet alleen maar in de Bijbel voor. Ook het ideaal van geweldloosheid kan genoemd worden; dit werkt door in Jezus' woorden: "wie het zwaard opneemt, zal door het zwaard omkomen" (Matth. 26:52). Of het afscheid van het heldenethos: in de Griekse mythen draait het om de held, vaak een tragische held, die het noodlot tart en erdoor tenonder kan gaan, in de bijbelse sfeer om de vaak bange en zondige, soms ook heilige mens die haar/zijn vertrouwen op God stelt. In verband met het Christendom kan ook het personalisme worden genoemd: het is de persoon, in haar/zijn relatie met God, die belangrijk is. In het verlengde daarvan ligt de *Verklaring van de Rechten van de Mens* die voor hedendaagse mensen religieuze betekenis heeft gekregen. Joas spreekt in dit verband liever van ideaalvorming.

Hierboven is al de profeet Nathan genoemd. Het optreden van de bijbelse profeten is een duidelijk voorbeeld van de door Jaspers bedoelde cesuur. We kunnen ook denken aan de ontwikkelingen in India (o.a. het boeddhisme) en in China (taoïsme en confucianisme). Jaspers ziet als vierde Kulturraum Griekenland met de ontwikkeling van de filosofie (Socrates, Plato, Aristoteles): het denken over het denken, d.w.z. kritisch denken. Zoals aangegeven heeft de "cesuur" een aantal eeuwen in beslag genomen; de ontwikkelingen zullen dus niet overal in precies dezelfde tijd hebben plaatsgevonden. Bovendien kunnen er al vóór die tijd aanzetten geweest zijn zoals ook latere voortzettingen. Een latere doorwerking vinden we in het optreden van Jezus; dat valt rond het begin van onze jaartelling en dus buiten de eigenlijke Achsenzeit. De opkomst van de islam, met joodse en christelijke invloeden, valt nog later, in

Hans Joas

de 7e eeuw. Aan het cesuur-karakter doet, in de woorden van de Amerikaanse socioloog Robert Bellah (1927-2013), enigszins af dat “nothing is ever lost”: rite en mythe, typische elementen van de oude religies, blijven ook na de axiale wending voortbestaan. Er is ook een terugval mogelijk waarbij de religie in allerlei soorten bijgeloof weer magisch wordt opgevat. Een voorbeeld: als je de duivel tegenkomt, zeg dan snel het “Johannesevangelie” op (Het Woord is vlees geworden) en hij gaat voor je op de loop. Ook kan er dogmatische verstarings optreden waar het christendom helaas te veel voorbeelden van heeft laten zien. Ik denk hierbij aan wat ik graag de meetlat-orthodoxie noem met als consequentie uitsluiting of nog erger. Het idee is ook dat de axiale ontwikkelingen onafhankelijk van elkaar plaatsvonden. Invloeden over en weer zijn niet uit te sluiten; aan de andere kant laten de genoemde gebieden een eigen karakter zien zodat toch vooral aan een onafhankelijk ontstaan moet worden gedacht.

Hoe is het te verklaren dat in de genoemde periode zich deze axiale ontwikkelingen hebben voorgedaan? Historisch-sociologisch kunnen we in het spoor o.a. van Joas aan ontwikkelingen in de samenleving denken. Mensen zijn van oorsprong jagers en verzamelaars maar zo rond 10.000 jaar vóór Christus vond de landbouwrevolutie plaats waarbij de mensen sedentair werden, zich in steden gingen vestigen. De maatschappij werd steeds ingewikkelder en dat vroeg om sterke regeringen, vaak in de vorm van een sterk koningschap. Deze ontwikkeling riep een reactie op: ook koningen hebben zich op een moreel verantwoorde manier te gedragen. Denk weer aan de profeet Nathan die er niet tegen op zag om koning David ter verantwoording te roepen. Jezus zegt in het Johannesevangelie tegen Pilatus: “u zou geen macht tegen mij hebben, als het u niet van boven gegeven was” (Joh. 19:11). Hierin staat God niet aan de top van de machtspyramide maar is Hij juist als morele tegenmacht aanwezig. Er was ook maatschappelijk van een soort universalisme sprake: denk bijvoorbeeld aan de Assyrische en Babylonische koninkrijken die naar de wereldheerschappij streefden. Dit staatsuniversalisme riep niet noodzakelijk maar als creatief antwoord het religieuze universalisme op.

Nathan vermaant David, pentekening ca 1653 Rembrandt Harmensz van Rijn

De Israëlieten zochten onder het geweld van de genoemde rijken en als reactie kwamen zij tot het monotheïsme: de koning of de staatsgod van Nineve of Babel is machtig maar ook hij is uiteindelijk onderworpen aan de enige ware God. De relatie tussen religie en politiek c.q. maatschappij is natuurlijk een thema waarin de socioloog Joas hevig geïnteresseerd is. Het is een boeiend thema: waarom wonden de Christenen zich juist rond 300 (Arius, Athanasius) op over de goddelijkheid van Christus, waarom in de 16e eeuw (Reformatie) over de verhouding van genade en goede werken, waarom in deze tijd over het homohuwelijk en de vrouw in het ambt? Denk ook maar onze eigen Ekklesia: het ontstaan daarvan kun je niet los zien van de culturele en maatschappelijke ontwikkelingen rond 1970.

Op de achtergrond van deze vragen doemt een gevaar op: de “valkuil” van het relativisme (alles is relatief). Is iedere vorm van religie volledig bepaald door de maatschappij waarbinnen ze bestaat? En is er dus niet zo iets als een blijvende, laat staan eeuwige kern? De neo-orthodoxie van de vorige eeuw met als beroemde vertegenwoordiger de theoloog Karl Barth “loste” het probleem “op” door de Openbaring buiten de geschiedenis te plaatsen; ze komt “senkrecht von oben”. Voor de theoloog Ernst Troeltsch (1865-1923), voor wie Joas veel waardering heeft, bestaat er geen conflict: het Christendom neemt telkens andere vormen aan,

aangepast aan de tijd, maar er is een kern die met de tijd meegaat. Op dit punt verschilde Troeltsch van de socioloog Max Weber die de secularisering als onherroepelijk zag. Overigens moeten we Barth in zijn tijd begrijpen: zijn beklemtoning van de openbaring hangt samen met de opkomst van het Nazisme met zijn vergoddelijking van “bloed en bodem”. Barth wees daarom ook de natuurlijke religie af: God gekend uit de natuur. Alleen een transcendent geloof kan principiële grenzen aan de staat stellen.

De bestudering van het boek van Joas laat een aantal vragen bij ons achter die ik hier slechts kan aanstippen. Als we het eens zijn met Troeltsch, wat is dan voor ons die blijvende kern van het christendom? In hoeverre is de Ekklesia zoals ze nu reilt en zeilt, (op z’n minst) beïnvloed door de huidige ontwikkeling van de cultuur? Zijn er misschien tekenen die op een nieuwe “axiale” periode wijzen? In zijn boek *De toekomst der religie* (1947) beschouwt Simon Vestdijk (1898-1971) alleen een christendom dat niet dogmatisch is maar wél sociaal én mystiek, als toekomstbestendig. Dat doet denken aan een uitspraak van de katholieke theoloog Karl Rahner (1904-1984): het Christendom van de toekomst zal mystiek zijn of het zal niet zijn. Wordt een al te strenge vorm van transcendentisme gecorrigeerd door een nieuw immanentisme? Hoe dan ook, we leven wat de toekomst van de religie betreft in een boeiende tijd.

Macht van het Heilige

Wim Kuin

De ‘Macht van het Heilige’ gaat ook over het verschil tussen religie en geloof in tijden van onzekerheid. Binnen de Ekklesia hebben een aantal mensen zich gestort op het boek “De macht van het heilige”. Ik hoor daarbij. Een ingewikkeld boek met een belangwekkende inhoud. Het belang lijkt voor mij een nieuwe vorm aan te nemen. Op het moment maken wij een wereldomvattende crisis door en ik ben om die reden opnieuw gaan lezen in dit boek. Zou mijn inzicht in ‘het heilige’ hulp en troost kunnen bieden? Of zelfs zicht kunnen geven op positieve effecten van de crisis op onze toekomst? Is het een oproep om te geloven, en zo ja in wat dan? Even kort over mijzelf. Geboren vlak na de oorlog, groot geworden in een katholiek gezin tijdens de wederopbouw en intellectueel gevormd in de jaren zestig. Professioneel ontwikkeld in de jaren tachtig. In het begin van de 21ste eeuw worstelend met ouder worden. Besloten om de komende dertig jaar nog te leven als kunstenaar. Maar ontnemt Corona mij het gevoel van vertrouwen in de toekomst? In welk ‘heilig geloof’ wil ik nog geloven?

Over Hans Joas

Joas is zoon van een katholieke vader die overtuigd nationaal socialist was en dat óók na 1945 bleef. Dit heeft het intellectuele denken en de zoektocht naar universele normen en waarden van Hans Joas sterk beïnvloed. Hij is een godsdienstsocioloog die het belang van religies verdedigt en filosofisch kiest voor een ‘moreel universalisme’. Hij stelt dat de mensenrechten de uitdrukking zijn van een universele waarheid. Deze kerngedachte wordt verder uitgewerkt in de zeer leesbare tekst van Fernando Suárez Müller, docent aan de universiteit voor Humanistiek in Utrecht, waarmee het boek begint. Hoe

Joas op het moment denkt over het effect van de onze crisis op ‘de macht’ en op ‘het heilige’ wil ik proberen te onderzoeken. Ik begin met de vraag wat voor mij het verschil in macht en onmacht is, en hoe dit tot uitdrukking komt in verschillende reacties op het virus. Misschien ga ik wel meer geloven, misschien ook wel nog in God.

Corona en macht?

Hoofdrospelers in deze crisis zijn de regeringsleiders van onze wereld. Hoe zij denken en waarin zij geloven, dat speelt een rol bij de maatregelen die ze nemen. Hoe wij er zelf over denken wordt mede bepaald door onze religieuze en politieke opvattingen. Twee extreme voorbeelden zijn: “De Heere is toornig en stuurt ons een ziekte” (een dominee tot kinderen uit een Gereformeerde Gemeente). “Christenen belijden dat ziekte en gezondheid hun niet toevallig overkomen” (uitspraak in het Reformatorisch dagblad, gelezen in Leids Dagblad 25 maart 2020). Minder extreme voorbeelden: “Het zal zo’n vaart niet lopen, de maatregelen lijken wat overdreven, ik ben toch gezond.” “Er is gelukkig ook een overheid die vertrouwt op het gezonde verstand van haar burgers: “Allemaal samen tegen corona!”” Wij lijken te geloven in elkaar! Maar

hoe is dat verder in de wereld? Het efficiënte handelen van de Chinese regering staat in schril contrast met de chaos in de Verenigde Staten. Bijna automatisch komen bij mij de volgende vragen: geloven de Amerikanen te veel in God en de Chinezen te veel in de staat? Is de democratie dan voor ons heilig? En kan democratie zonder mensenrechten?

Corona en de rechten van mensen?

De volgende teksten zijn respectievelijk van Amnesty publieksservice – ik had ze een vraag gesteld en kreeg keurig antwoord – en uit een artikel in de Correspondent van 2 april 2020. Op mijn vraag naar de relatie tussen mensenrechten en de corona crisis geeft Amnesty de volgende antwoorden: “De maatregelen die regeringen nemen, betekenen een flinke inperking van onze vrijheden. Maar ze zijn nodig om het recht op gezondheid en het recht op leven zo goed mogelijk te beschermen. We zien er wel op toe dat regeringen de huidige coronapandemie niet aangrijpen om onnodig mensenrechten tijdelijk in te trekken. Ook houden we in de gaten of regeringen ervoor zorgen dat hun burgers toegang krijgen tot gezondheidszorg. Wat we nu al zien gebeuren is dat een aantal landen met hun maat-

regelen voorbij gaan aan alleen het beschermen van de volksgezondheid. Deze landen perken vrijheden disproportioneel in, zonder voldoende onderbouwing en voor een te lange periode. Een goed voorbeeld is Hongarije. Ook de ernstige inperking van persvrijheid in onder andere China en Iran

Installatie: *Trias Politica*

Installatie: Overheidscommunicatie tijdens de coronacrisis

baart Amnesty grote zorgen.” In De Correspondent (van 2 april 2020) gaat het over het begrip ‘noodtoestand’. Anniek de Ruijter, jurist, in gesprek met Lex Bohlmeijer, journalist, stelt: “Een van de belangrijkste functies van het recht is om macht te binden aan regels. Een noodtoestand breekt die banden, iedereen wil plotseling dat er van alles wordt gedaan. En iedereen vindt dat ook acceptabel. Maar, hebben

we na afloop nog dezelfde bescherming als daarvoor? Dat is voor straks de grote opdracht aan de beleidsmakers en de politici. Maar ook voor ons als burgers, om daar alert op te zijn.” Wij kiezen onze overheid!

Hoe houden we geloof in mensenrechten volgens Joas?

Het gaat volgens hem om de ‘sacralisering’ van de persoon, dit “ver-eist onherroepelijk een relatieve desacralisering van de staat, de heerser, de natie of de gemeenschap” (pagina 303 en 304 in ‘De macht van het heilige’). Welke rol speelt dan religie nog? Voor het ontstaan van mensenrechten heb je een universalistische religie nodig, zo betoogt Joas. Het institutionaliseren van godsdienstvrijheid is het gevolg van dat religieuze vervolgers die zich beperkingen gingen opleggen bij de vervolging van andersgelovigen. Uitgangspunt hierbij is de ‘sacralisering[?]’ (zie eindnoot) van de persoon. Het verzet tegen fundamentalisme of nationalisme kan ontstaan vanuit ‘collectieve zelf-sacralisering’ zoals mensenrechtenbewegingen. Zo begrijp

ik uit het slot van het laatste hoofdstuk. Hierbij kunnen religieuze en seculiere tradities een rol spelen als we begrijpen hoe hun verwantschap aan een universalistisch moraal uitgangspunt is. Het geloof in de heiligheid van de persoon.

Tot slot

Ik probeer met mijn ‘kunst’ mijn geloof te voeden. Ik zoek naar post-corona verhalen van kritische reflectie over “vrijheid, gelijkheid en broederschap”, het recht op gezondheid en op waardig sterven. Allemaal samen voor een nieuwe hemel en een nieuwe aarde! Terugkomend op mijn vragen aan het begin van dit artikel: Bied mijn inzicht in ‘het heilige’ hulp en troost? Het geeft mij in ieder geval inzicht en is een oproep om te geloven! In al mijn onzekerheid in onze huidige crisis wil ik gewoon ergens in geloven en me er voor inzetten. Mensenrechten bieden mij belangrijke aanknopingspunten, ook voor de kunst die ik probeer te maken.

Alle afbeeldingen betreft werk van Wim Kuin zelf, beide installaties zijn gemaakt in maart 2020

Zingeving in tijden van chaos

Eindnoot: Jannes H. Mulder

Sacraliseren is collectieve plichten opleggen en gewoonten afdwingen waarover in het dagelijkse leven niet valt te onderhandelen. Wat voor iemand een heilige gegevenheid is, hoeft dat voor anderen niet te zijn. Daarom vraagt sacralisering soms om wettelijke eisen ter voorkoming en bestraffing van verstoringen van sacraliteit. Als voorbeeld mensenrechten. Sacralisering van onze morele overtuigingen leidde in 1945 ertoe dat die rechten universeel en pseudo-heilig werden verklaard. Sacraliseren is ook apart zetten, boven iedere twijfel verheffen, niet voor

discussie vatbaar of onbespreekbaar maken. Collectieve sacralisering leidt dan tot een status aparte zoals bijvoorbeeld het exceptionalisme van het Amerikaanse volk. Op kleinere schaal leidt sacralisering tot een uitverkoren levensbeschouwing en eventueel tot fundamentalistisch groepsdenken. Sacraliseren op microniveau is een persoon of een ding heilig maken. Vroeger concentreerde zich heiligheid en macht in keizer of paus. Meer hedendaags zijn seculiere vormen van sacralisering van individu of object. Denk aan de ‘dikke’ of ‘echte’ sacraliteit exclusief toegekend aan Kim Jong-un van Noord-Korea. Een

voorbeeld van ‘dunne’ of ‘zwakke’ sacralisering vond in 2010 plaats rond de kastanjeboom achter het Anne Frank Huis. In beide voorbeelden is sprake van tijdelijke heiligheid via concentratie van macht en moralisering van eigen belang.

Jannes H. Mulder (1940) was internist - oncoloog Daniel den Hoedkliniek Rotterdam. Clinical trials, psychosociale oncologie, pijnbestrijding en palliatieve zorg. Tevens medisch-biologisch onderzoeker TNO Rijswijk. Promoveerde op dier-experimenteel kankeronderzoek in Leiden. Van 1987-2005 Stafbureau Beleidsontwikkeling Ministerie Volksgezondheid (VWS) Den Haag en 2003-2005 op Ministerie Volksgezondheid in Paramaribo.

ה een venster op God en de toekomst

W e hebben zeven zondagen aandacht gegeven aan het eerste scheppingsverhaal in relatie tot duurzaamheid. Maar het is ook aardig om te letten op een paar woordspelingen. In het Hebreeuws is er namelijk een woordspel in de woorden voor man en vrouw. De man is IeSJ. De vrouw is IeSJaH. Er is één letter toegevoegd, de letter He (ה). Door de toevoeging van de letter He wordt een woord vrouwelijk. De letter He is een open venster, want als je er in staat kan je naar buiten kijken. Ze staat model voor het uitzicht naar de toekomst. Door de vrouw heeft de man uitzicht op de toekomst gekregen, bv. door nageslacht. Voor de oude nomadenstammen was dit van groot belang. Aartsvader Abram kreeg de letter He in zijn naam – Abraham – toen hij 99 jaar werd en hij uiteindelijk toch een zoon zou krijgen, zoals hem beloofd was. Eindelijk ging het venster op de toekomst open door de aankondiging van de geboorte van Izaäk.

Maar de He kan je ook zien als een venster op God. In de Godsnaam JHWH staat 2x de He (ה). In de lofzang – Hallelujah – staat ook 2x de He. Als je dat bedenkt bij Adam en Eva, dan betekent dat, dat Adam (IeSJ) door zijn vrouw (IeSJaH) pas echt uitzicht kreeg op God. Dat zie je vaker bij mannen en vrouwen, want veel vrouwen zijn religieuzer aangelegd. Bijzonder geestig is de manier waarop de rabbijnen het begin van de schepping uitleggen. Het allereerste woord in de bijbel is het woord beresjiet (בראשית). Dit wordt meestal vertaald met ‘in het begin... schiep God hemel en aarde’. Maar je kan ook lezen ‘met het begin... schiep God hemel en aarde’. En wat is het begin? De Tora, de joodse Wet: ‘resjiet’ betekent ‘wat gelezen of gereciteerd wordt’. Bij het scheppen heeft God dus in de Tora gekeken wat Hij/Zij doen

moest om de chaos in de wereld te ordenen.

In het woord beresjiet staan de twee eerste en de drie laatste letters van het Hebreeuwse alfabet. Dus in het begin – het 1e woord in de bijbel – zit ook al het einde. Het leven is immers vergankelijk. Die vergankelijkheid wordt in het 2e scheppingsverhaal uitgelegd met de woorden, dat de mens uit stof geschapen is. Niet uit klei! Als je stof nat maakt, kan je het boetsen, maar zodra het opdroogt valt het weer als stof uiteen. Daarom is de mens van stof gemaakt, vergankelijk. Dat behoort bij het leven.

Tenslotte, in het 1e scheppingsverhaal horen we bij elke dag, dat het avond geweest was en morgen, de 1e dag, de 2e dag, etc. Maar bij de laatste dag, de sabbat, wordt dit niet gezegd. Volgens een rabbijnse uitleg betekent dit, dat voor God de 7e dag nog steeds niet voorbij is. We leven dus al duizenden jaren op de 7e dag van God. Nadat God alles gemaakt heeft of de chaos hersteld heeft is nu de mens aan de beurt om alles in orde te houden. Dat is de betekenis van de scheppingsverhalen. Het gaat niet over een wetenschappelijke verhandeling over de oorsprong van het leven, maar het gaat over de bedoeling van het leven. Terwijl God rust houdt, zijn we als mensen eraan gehouden om het leven als goede rentmeesters in orde te houden, levensvatbaar, om de aarde te bewerken en te bewaren. Nu moet je dat niet wettisch opvatten, zodat je schichtig, opgejaagd en overspannen wordt. Het is veeleer een gave, een genadegave: je kunt het op jouw manier. En als je het gevoel hebt, dat het niet lukt (zoals je zelf denkt dat het moet), dan blijf je toch een kind van God. Je blijft meetellen. Laat je creativiteit niet smoren in te hoge verwachtingen of te hoge eisen, maar leef met wat je gegeven is. Dan blijft de toekomst open, ondanks alle sores.

*Drie mandala's getekend door
Jacqueline Takken*

De Heilige Driedagen van Pasen

Jan Delhaas

Is het niet raar om in een Pinkster-nummer over Pasen te schrijven? Niet zo gek als je wellicht denkt. Pinksteren is de 50e dag van Pasen. De leerlingen lijken nog steeds als dooie vogeltjes achter de gesloten deuren van die bovenkamer ergens in Jeruzalem te bivakkeren, waar ze met Jezus Pesach vierden. Als op die dag Joden zich overal vandaan verzamelen in Jeruzalem voor het Wekenfeest (Sjawoeoth: Exodus 34 en Leviticus 23) om de oogst en de ontvangst van de Thora te vieren, dan spreekt Handelingen over de plotse bezieling, de inspiratie van de leerlingen daar op die bovenkamer in Jeruzalem. Een oorverdovend geluid breekt los. De deuren springen open. De verzamelde leerlingen – vrouwen en mannen – staan in vuur en vlam en vertellen opgewonden hun verhaal met Jezus. De feestvierders in de stad worden het straatje ingezogen waar de leerlingen verzameld zijn. Handelingen spreekt over 3000 mensen die na het horen van hun verhaal vervuld raken van de geest van de Heilige. Pinkpop dus. Er is ook cynisme: te veel drank op! Pasen en Pinksteren vallen in ieder geval op deze dag samen. Vandaar.

Witte Donderdag, Goede Vrijdag en Paaswake

De drie dagen van Pasen zou je kunnen beschouwen als een doorlopende viering, waarin alle aspecten van het christelijke Paasfeest aan de orde komen: de Witte Donderdag (eigenlijk de avond van de Goede Vrijdag) als herinnering aan de Pesachmaaltijd van Jezus met zijn vrienden en de nachtelijke gebeurtenissen, die daarop volgden als aanloop naar het schijnproces en de executie van Jezus door de Romeinse bezettingsmacht later op die dag. Onze Goede Vrijdag gedenkt dan de kruisweg van Jezus, het lijden en sterven en de graflegging van deze mens van God. Op de avond van de eerste dag van de week (bij ons zater-

dagavond) waken we in het donker met verhalen tot het licht van de opstanding ook ons bereikt en we ondergedompeld worden (de doop) in hoop en vertrouwen en we ons verbinden aan Jezus en zijn weg met brood en wijn. Als het ook buiten licht is geworden, de dageraad is aangebroken, kan de vreugde ten volle losbreken.

Witte Donderdag

De Witte Donderdagviering als aparte viering ontstaat pas in de 4e eeuw in Jeruzalem. Daarvoor werden alle aspecten van Pasen in een keer gevierd, in dezelfde nacht waarin ook de Joden Pesach vierden. De kerk van Rome verzamelde allerlei elementen, die in de loop van de eeuwen op verschillende plekken in kerken in Europa werden toegevoegd. Hoofdbestanddelen van de r.-k. Witte Donderdagliturgie zijn de instelling van de eucharistie en van het priesterschap. De priesters hebben als opvolgers van de apostelen de taak gekregen het brood en de wijn uit te reiken. Immers: geen eucharistie zonder priester. Om de dienstbaarheid van de priesters te benadrukken is het verhaal van de voetwassing door Jezus omgezet in een ritueel, waarbij de priester de voeten wast van wie hiervoor is uitgekozen. De lezingen centreren zich rond de lezing over de uittocht uit de

slavernij, de Pesachviering van Jezus met zijn leerlingen en het verhaal van de voetwassing. Bij het Gloria worden de klokken geluid, die pas weer bij het Gloria in de Paasnacht klinken. Als herinnering aan de opvolgende gebeurtenissen, die nacht en de dag erna, wordt het altaar ontbloot, de kruisen in de kerk bedekt met doeken.

In het Protestantisme ging het er anders aan toe. De Witte Donderdag was wel bekend bij Lutheranen, Hernhutters en Doopsgezinden, maar bij het overgrote deel van de kerken met Calvinistische roots was de Witte Donderdagviering onbekend. De opkomst van een liturgische beweging eerst in de hervormde kerk en daarna ook in de gereformeerde kerken in de vorige eeuw en de hereniging van Lutherse, hervormde en gereformeerde kerken in een Protestantse kerk heeft geleid tot een gezamenlijk Dienstboek, waarin de liturgie van de drie dagen van Pasen uitvoerig wordt beschreven. Daarmee krijgt ook de Witte Donderdag een plaats in de grootste protestantse kerken van calvinistische oorsprong en treden zij daarmee ook liturgisch binnen de oecumene.

In de Ekklesia Leiden bestaat er geen traditie van de Witte Donderdagviering. Toch is het te overwegen om daarmee te beginnen, al was het maar

Het laatste avondmaal Salvador Dali

Kruiswegstaties door Jan Toorop

om te gedenken, dat Jezus tijdens de Joodse Pesachviering zijn leerlingen vraagt om voortaan bij het vieren van Pasen aan hem te denken, aan zijn levensweg tussen de mensen. Bij zo'n nieuwe stap denk ik niet zozeer aan een kerkdienst op de avond van de Witte Donderdag. Eerder aan een huisviering die herinnert aan de manier waarop Jezus met zijn vrienden het Joodse Paasmaal vierde en aan de manier waarop de Joden hun Pesach thuis vieren met familie en andere genodigden. Het biedt een kans om al etend en drinkend de verhalen achter dit feest over te dragen en met elkaar gesprekken te voeren over wat bevrijding ons vandaag te zeggen heeft. Daarbij zij een prominente rol voor de kinderen te bedenken.

Goede Vrijdag

Goede Vrijdag is de dag waarop we het dramatische levenseinde gedenken van Jezus van Nazareth. De evangeliën beschrijven Jezus' dood als een ingrijpend gebeuren dat de hele kosmos raakt en de menselijke geschiedenis een nieuwe wending geeft. Vanuit die invalshoek is het niet raar, dat ondanks de gewelddadige gebeurtenissen deze vrijdag Goede Vrijdag is gaan heten. Vanaf de 4e eeuw werd in Jeruzalem de Goede Vrijdag afzonderlijk gevierd. Daarbij werkte Jeruzalem als historische locatie van de gebeurtenissen rond Jezus flink mee. De stad diende als decor voor de verschillende vieringen. Toegestroomde pelgrims, van dichtbij en van veraf, liepen de route, die Jezus heeft afgelegd. Vanaf de Olijfberg via Gethsemane naar Golgotha. Telkens onderbroken door diensten in de verschillende kerken.

Pelgrims vonden dat zo indrukwekkend, dat ze deze manier van vieren naar Rome exporteerden, waar tot die tijd alleen een woorddienst werd gehouden. Later komt daar een barrevoetse processie bij rond een kruisrelikwie, een splinter van het op Golgotha gevonden kruis. Door de eeuwen heen komt er steeds meer drama in de vieringen. Het concilie van Trente maakte een einde aan de liturgische wildgroei: er moest één (Romeinse) ritus gelden voor de hele westerse kerk. Nog weer later schoont het 2e Vaticaans Concilie de liturgie op van anti-judaïstische elementen.

Kruisweg

Onder invloed van pelgrims, die langs de plekken uit het lijdensverhaal trokken en later de franciscanen, ontwikkelde zich de devotie van de kruisweg: eerst in kloosters, later ook in parochie-kerken. Dat beïnvloedde de christelijke kunst.

In de 16e eeuw ontstonden de 14 staties (dertien Bijbelse en een niet-Bijbelse: Jezus en Veronica). Tot in onze tijd ontwerpen kunstenaars vormen van de kruisweg, vaak niet meer alleen op Jezus gericht, maar vanuit dat lijdensverhaal kijkend naar het menselijk lijden in de wereld van onze tijd. Hoe ging het er in het protestantisme aan toe? In de Lutherse traditie vinden we twee diensten, 's morgens met avondmaal en 's avonds een meditatieve preekdienst. In de gereformeerde traditie werd Goede Vrijdag nauwelijks gevierd. Pas in 1853 verplicht de synode de Goede Vrijdag-viering, met avondmaal. Onder invloed van de Liturgische Beweging in de 20e eeuw groeide de overtuiging, dat juist op die

dag geen avondmaal moet worden gevierd. Er moet gewaakt worden, was het uitgangspunt met als gedachte: hoe zou men de slaap vatten op deze dag van dood en rouw? Ook geen moment voor theologische verhandelingen als een preek.

Alleen in orthodoxe en vrijzinnige kerken bleef het avondmaal gevierd worden.

Het Dienstboek van de PKN geeft de structuur voor een viering van de Goede Vrijdag. Je zou die als oecumenisch kunnen betitelen. Voor de liturgische vormgeving in de Ekklesia Leiden als oecumenische geloofsgemeenschap, is het zaak zowel te kijken naar de traditionele elementen in de r.-k. als de protestantse liturgie als na te denken over wat de Goede Vrijdag voor ieder individueel en als gemeenschap betekent, ook in samenhang met de schending van de humaniteit in onze eigen tijd.

Paaswake

De Paasnachtviering is het liturgische hoogtepunt van het kerkelijk jaar: we vieren immers het hart van het christelijk geloof, de opstanding van de gekruisigde! De eerste christenen vierden Pasen in een wake die de hele nacht duurde. In Rome trok men van kerk naar kerk. Het aantal van twaalf lange lezingen doet daar nog aan denken. Vanaf de 4e eeuw wordt de paasnacht bij uitstek doopnacht: de nieuwe gelovigen werden in deze viering gedoopt en gevormd en namen voor het eerst deel aan de maaltijd van brood en wijn.

Gaandeweg ontstaan gebruiken als de hernieuwing van de doopgeloofte, veel kaarslicht en een speciale Paaskaars. De paaswakeviering zoals wij die nu kennen verbindt kerken.

De viering kan onmiddellijk beginnen met de lichtrites. Maar het karakter van een wake ('de morgen komt', zegt de wachter, 'maar nóg is het nacht'), roept om te beginnen in het donker, als zaten we rond een kampvuur als de herders in de velden van Efratha. Dat donker vraagt om verhalen van bevrijding, van hoop, van nieuw begin, van wegtrekken uit de slavernij, het ontkomen aan bedreigingen: uitzien naar gerechtigheid en vrede. Naar licht in het menselijk bestaan. Dan wordt dat licht onder luid geroep aangekondigd: Licht van Christus!

Willem Vogel, kerkmusicus

Jan Delhaas

Twee mei was het 100 jaar geleden, dat Willem Vogel werd geboren. Hij droeg als kerkmusicus in belangrijke mate bij aan de klank van de Nederlandse protestantse liturgische muziek in de tweede helft van de twintigste eeuw. Vogel-melodieën zijn te vinden in het 'Liedboek voor de Kerken' van 1973, in 'Zingend Geloven', 'Tussentijds', het katholieke 'Gezangen voor Liturgie' evenals in het 'Liedboek, zingen en bidden in huis en kerk' van 2013. Maar ik denk ook aan zijn Evangelie-motetten en 'Voor de kinderen van Korach', dramatiek en liturgische gestalte van de Psalmen, een project samen met o.a. Karel Deurloo en Sytze de Vries. In de tijd dat die laatste predikant was in de Oude kerk in Amsterdam en Willem Vogel daar de kerkmusicus, werd er veel tekst en muziek geproduceerd. Op de Facebook-pagina van Sytze de Vries publiceerde hij laatst een liedtekst, die hij maakte bij het afscheid van Vogel van de Oude kerk in 1996 [zie hiernaast].

De grote zomer is nabij:
 een cantorij wordt vogelvrij!
 Ooit door de maestro zelf verwekt,
 welluidend schoon en goed gebekt.
 Toen Willem nog een Wimpie was,
 in toetsen greep en noten las,
 orgelden klokken al 'dong-ding',
 een kwaal die nooit meer overging.
 Sindsdien slaat hij zijn grote slag,
 schrijft noten tot de jongste dag
 en drinkt, met opgetogen stem,
 een borrel op Jeruzalem!
 De nummers van zijn V.W.V.
 zijn talrijk als het zand der zee!
 Hoeveel daarvan blijft toegedacht
 als royalties voor 't nageslacht?
 Met meesterhand geschreven is
 zijn rijkgepulde erfenis.

De ruimten van de Oude Kerk
 blijven gevuld met 'Vogelwerk'!
 De grote zomer is nabij.
 Een cantorij wordt vogel-vrij.
 Als kinderen die het huis uitgaan
 vermengen wij hier lach en traan....
 Seizoenen komen en zij gaan,
 want ook de Winter* komt er aan!
 De Vries-kou blijft dus in de lucht
 en wiekt nog rond in Vogel-vlucht!

*Hier wordt Christiaan Winter bedoeld, opvolger van Willem Vogel als cantor in de Oude kerk. Hij werkt momenteel aan een dissertatie over de invloed van Willem Vogel op de Nederlandse kerkmuziek.

Een denkbeeldige natuurwandeling door de Scholaliederen

Rob Brussee

De vele op toon gezette dichtelijke teksten van Huub Oosterhuis, zo bekend en vertrouwd bij de Ekklesia-gangers, en zeker ook bij de Schola, vormen een onuitputtelijke bron van troost, schoonheid en hoop.

Huub Oosterhuis, die voor zijn gedichten inspiratie put uit tal van Bijbelteksten, vooral de Psalmen, bedient zich graag van metaforen in zijn unieke manier van uitdrukken. Zoals metaforen uit de wereld van de flora: bloemen, zaad, wortels, planten, bomen, tuinen. In ongeveer 50 van de 370 liederen die het repertoire van de Schola vormen, is dat het geval. De tuin is voor Oosterhuis duidelijk een belangrijk symbool: “Mag ik uw tuin betreden, wonen vlak tegen U aan?”. En: “Hij plantte vlakbij zonsopgang een tuin”.

Ik vroeg mij daarom af wat het samenbrengen van alle floraverwijzingen uit die 50 liederen in een dichtelijke Oosterhuis-tuin voor beeld zou opleveren en wat het ons zou kunnen brengen. Wat zouden we ervaren bij het betreden van die denkbeeldige tuin, wat zou een wandeling langs al wat groeit en bloeit in die metaforische hortus bij ons losmaken?

Tuin

Het eerste wat bij het bijeenbrengen van die flora-verwijzingen duidelijk wordt, is dat de metaforische tuin een lusthof zou zijn, een lieflijke plek dus. Oosterhuis strooit immers kwistig rond met bloemen, struiken, bomen, bronnen, geuren en kleuren. Oosterhuis heeft het over “bloemfonteinen”, over

rozen, asters, morgensterren, jasmijnen, papavers, korenbloemen, anjelieren, zuring, klaver. De voorjaartijd waarin wij nu verkeren, helpt ons bij het maken van een voorstelling van die tuin met al zijn geuren en kleuren. Om ons heen barst immers de natuur los. Populieren en beuken ontvouwen hun bladeren, kastanjes richten hun kaarsen op, het frisse paars van de koekoeksbloem is te vinden onder de bomen, groepen pinksterbloemen kleuren nu, al vroeg, in het groen van de weiden. Hondsdraf, dovenetel, smeewortel, groot en klein hoefblad, speenkruid, ze zijn allemaal tevoorschijn gekomen en tonen hun kleuren. Zelfs ondanks de aanhoudende droogte is hun opkomst onstuitbaar. De geur van daslook stijgt op vanonder de bomen. De seringenberg in de Horsten kleurt paars, van top tot teen, rododendrons ontkiemen. De Lelietjes van Dalen

bedekken massaal de bosvloeren en tonen hun witte bloemenkelken. Deze tuin van Oosterhuis is ook een tehuis voor struiken, zoals de hazelaar, voor varens, de kale jonker, voor riet, en voor klimmers zoals wijnstok en wingerd. Zelfs de maretak, een parasiet, komt in deze tuin voor. Je vindt er verder nog allerlei bomen, zoals de olijfbom, de plataan, de populier, de eik, de steeneik en de kastanje. Het hele spectrum is vertegenwoordigd, van zaadje, wortel, tere roos en rietpluim, tot en met de machtige plataan (ook de ontwortelde..).

En er is water, er zijn bronnen, vijvers, het is een “tuin in bloei aan lichtend water”, met bomen aan de bron. Ook maakt Oosterhuis regelmatig melding van (gekrookt) riet en stengels. Met vogels die daarin schuilen, zoals de roerdomp.

Het zal er ongetwijfeld aangenaam

De steppe zal bloeien ...

toeven zijn, ondanks dat of juist omdat de tuin vooral een tuin van spontane groei en bloei is, van echte natuur. Een wandeling betekent dus: waden door kniehoge velden met allerlei bloemen en kruiden door elkaar, soms lopend in de schaduw van bomen. We slingeren om struiken heen en langs door riet omgeven bronnen, begeleid door het gekwetter van vogels. Wat kan een mens, onder de zon, nog meer wensen? Met recht een lusthof, deze tuin.

De tuin is niet bevroren in de tijd, is niet statisch, zij leeft en ademt. Ze doorloopt de gang van de seizoenen, want Oosterhuis beschrijft ook de stadia van zaaien, groeien, bloeien en vergaan. Maar de zomer, de volle bloei, de kleurenpracht, overheerst in zijn beschrijvingen.

Tuinman

Er moet ook een tuinman zijn die dat wat groeit en bloeit, enigszins beteugelt, want Oosterhuis spreekt van “wieden”. Dat gebeurt met beleid, want kruiden mogen groeien en planten mogen woekeren, staat er ook in zijn gedichten. De tuinman zal een volledige overwoekering moeten voorkomen. De tuin mag zichzelf immers niet verstikken; het mooie behoeft onderhoud om mooi te kunnen blijven.

Bomen worden er overigens ook onderhouden, want Oosterhuis spreekt in zijn gedichten van “tronken”, afgeknotte boomstammen.

Er is bij Oosterhuis wel sprake van kruiden, maar niet van groenten of fruit. Bij hem geen boomgaarden met rijpe appels. Wel noemt hij vaak de wijngaard. Het heeft er dus alle schijn van dat de tuin in de eerste plaats een plek is om te verpozen, om te ontspannen, tot zichzelf te komen. Het overige, het meer functionele, vormt niet de kern, de essentie van deze tuin. Geen boomgaard, geen moestuin. Maar in de tuin wel een wijngaard. Dieren hebben toegang tot de tuin. Vogels nestelen er hoog in de bomen, zo beschrijft Oosterhuis. Vlinders

dartelen er rond. En de wind waait vrijelijk door de takken heen. De tuin is daarmee duidelijk onderdeel van een groter geheel, is ingebed in een omgeving. Zij is niet afgezonderd. We lezen ook nergens over een ommuring of omheining, over hekken of grachten, dus de tuin is open, voor eenieder die in haar wil verpozen.

Ook de aarde waaruit de tuin voortkomt, heeft nadrukkelijk de aandacht van Oosterhuis, waar hij het heeft over wortels en wortelschieten, naar water zoeken in de grond.

De tuin is een plek van troost (“de troostrijke kleuren van onze bloemen”) en staat ook voor belofte: ook “de wildernis zal bloeien”, zelfs de steppe, zo schrijft Oosterhuis. Er is met andere woorden een enorme groei-kracht werkzaam in alles, een kracht die de overhand heeft en zelfs het dorre en droge overmeestert.

Wildernis en steppe zijn duidelijk metaforen. Zij staan voor de onvolkomen en beschadigde wereld, voor de in zichzelf verdwaalde mens. De kwetsbare mens woont volgens Oosterhuis nog in een woud, wanhopig, zoekend naar een bron waarin hij zich laven kan: “In een woud van droomgewassen, stenen wortels, stalen webben, tochtig labyrint van woorden, woont een mens op brekebenen, lelie van het veld, met ogen tranend, bijna blind van zoeken naar een plek die water geeft”.

Die mens is van harte uitgenodigd tot de tuin die groeit en bloeit, met bomen bij bronnen van levend water. Om zelf te bloeien, honderdvoud; in die tuin van verwachting met “een zee van knoppen die op springen staan”, een tuin van “groei tegen de klippen op”. Ik weet natuurlijk niet of Oosterhuis zijn verwijzingen naar flora schreef vanuit het perspectief van een tuin die alles omvat, maar het levert wel een mooi beeld op als je dat perspectief zou kiezen. Een rijk en troostend beeld. Waardevol, zeker in deze tijd van woekerende wildernissen en uitdijende steppen. We weten het: zelfs zij zullen weer bloeien! Een boodschap die ons bemoedigt.

Honderd bloemen mogen bloeien, grond en lucht genoeg voor alle zaden, knollen, anjelieren. Stenen moeten stenen blijven. Mensen vliegen hoog als goden, maar de zuring en de klaver mogen bloeien honderdvoud.

Korenbloemen, flarden blauwe hemel, vlijmende papaver, morgensterren aan de dijken, flemend om gezien te worden. Woekerend in de populieren als een nest de maretak, de bloem der zoenen bitterzoet.

Op zijn stekelige stengel bloeit en treurt de kale jonker en geen vlinder zal hem vinden. Tronken zullen twijgen dragen, varens op bevroren ruiten zullen wuiven, bloeien mogen honderd rozen van papier.

Broos op stelen ongebroken, wild en blindelings verstrengeld, in spelonken, op de vaalten, tussen schotsen ijs en boeken, op de graven mogen bloeien, alle ongelijk eenzelve, honderd bloemen zonder naam.

(uit “Honderd bloemen”, Huub Oosterhuis)

Medicijnen tegen het ondraaglijk lijden

Rob Brussee

Er is in deze dagen één lied van Huub Oosterhuis dat samenvat wat ons bezighoudt: “Kom bevrijden” (lied 232 uit de Scholabundel).

Het lied roept uit:

“Dat wij medicijnen vinden tegen het ondraaglijk lijden”.

Ook wij zoeken nu naarstig naar medicijnen, een middel om ons te bevrijden van het virus. En we zullen vast en zeker een vaccin vinden. Maar ik lees de tekst van Oosterhuis in een ander perspectief: het lijden dat besloten ligt in de “menselijke toestand”. Armoede, honger, lijden, moord en doodslag, elkaar zinloos doen lijden: Oosterhuis noemt het allemaal in dit lied. Die beklagenswaardige toestand vraagt om heling, om een medicijn. De verwachtingen over wat het medicijn zal moeten genezen, zijn hooggespannen, zo blijkt uit lied 232:

“Dat de groten dezer aarde zich bevrijden tot de armen.

Dat wij nieuwe wetten maken om de honger uit te bannen,
dat wij gouden plannen smeden tot beëindiging van lijden”.

Medicatie moet ons dus bovenal bevrijden uit lijden: “Scheur de wolken kom bevrijden”.

In de eerste week van mei, als ik dit schrijf, zijn we meer dan in enige andere week van het jaar bezig met “bevrijding”. We raken er door onze eigen vrijheidsbeperkingen extra van doordrongen wat de bevrijding in 1945 heeft betekend en voelen misschien beter dan ooit aan wat vrijheid nu betekent. We worden bij dat versterkte besef immers geholpen door onze eigen bijzondere toestand: een

beperkte bewegingsvrijheid, niet onbelemmerd kunnen genieten van onze vertrouwde bezigheden, van ons vertrouwde gezelschap. Onze vrijheid is dus inderdaad in het geding. Niet in de meer fundamentele zin dat we op eens zijn ondergedompeld in onrecht, armoede, lijden, moord en doodslag. Er is gelukkig een groot verschil tussen die twee sferen van onvrijheid. Onze betrekkelijke onvrijheid blijkt een katalysator voor het doordenken van onze toestand. We staan met een schok stil en nemen de context en richting van ons bestaan scherper dan ooit waar. We lopen als in een roes door vreemd stille straten en bossen; vertrouwde geluiden zijn verstomd, en de in ons “normale” leven weggedrukte geluiden klinken opeens luid en duidelijk. We horen de vogels, ervaren de natuur weer uitbundig, en voelen onwillekeurig dat we daar onderdeel van uitmaken: de natuur blijkt veel meer te zijn dan maar een aspect

van ons bestaan.

Tal van prikkels zijn weggevallen. We keren daardoor terug bij onszelf, en soms is dat schrikken. Maar vaak ook niet: we komen weer toe aan gewetensonderzoek. Allerlei zaken die we tot voor kort zo belangrijk vonden, ervaren we nu in een klap als triviaal. De vakantie, de nieuwe auto, enz. En de vraag dringt zich nu onvermijdelijk op: moet het straks niet totaal anders? Moet ik niet totaal anders? Hoe gaan we verder als samenleving zodra het virus is bedwongen of verdwenen? Business as usual? Dat lijkt velen van ons nu ondenkbaar, maar straks ook? De geschiedenis stemt niet positief daarover.

Maar misschien is dit een zo uniek moment dat we wel degelijk van koers zullen veranderen. We hebben onze breekbaarheid zo duidelijk en zelfs op wereldschaal ervaren, als het ware met een shocktherapie, dat we ons meer dan ooit bewust zijn van de

waarde van het mooie en goede dat we moeten zien te behouden en onderhouden. “Het” kan zomaar voorbij zijn, ervaren we immers. Een enkel virus kan de wereld volkomen ontwrichten en groot leed veroorzaken, op tal van terreinen. Het deed dat al vele malen in het verleden, met vaak gevolgen waar die van de coronacrisis bij verbleken.

In onze tijd trekken twee mega-rampen samen op: de coronacrisis en de klimaatcrisis. Die samenloop kan voldoende “momentum” teweegbrengen om definitief van koers te veranderen als (wereld)gemeenschap. In een overweldigend besef van kwetsbaarheid en broosheid, zowel individueel als op “systeemniveau”, van gezamenlijke verantwoordelijkheid, en in de erkenning en waardering van verbondenheid over alle grenzen heen.

“Dat een nieuwe wereld komen zal, waar brood genoeg en water stroomt voor allen.

Daar bouwen wij veilige buurten wonen dooreen in wijken van vrede in schaduw van bomen.

Geen kinderen zullen daar sterven ou-

de mensen maken hun dagen vol en jonge mensen zullen daar pas op hun honderdste sterven.

Wij zullen niet voor de leegte zwoegen, geen kinderen baren voor de verschrikking.

De wolf en het lam zullen weiden tesamen; wij leren de oorlog af.”

(uit “Dat een nieuwe wereld komen zal”, lied 309 in de Scholabundel).

Brood, water, veiligheid, bomen, vrede, de oorlog afgeschaft. Dat is het visioen van dit lied. Het einde van het lijden. Bevrijding. De verschrikking wegnemen voor onze kinderen en kleinkinderen. Ontkomen aan de leegte. Nu is de tijd om onze erfenis alsnog op orde te krijgen.

“Wat voor een wereld wilt gij voor uw kinderen, deze?”.

Na ons de zondvloed? Zeer zeker niet. Er is gerechtvaardigde hoop op een ander bestaan, een ander samenleven. Want: wijzelf zijn de werktuigen van die hoop, met onze woorden, daden, handen, voeten. Door ons te laten horen tegen het onrecht en de aantasting van ons milieu. Er zijn daarin vele wegen. Laat ieder doen wat bij haar of hem past. Grote of kleine daden. Maar laat het gebeuren, laten we gaan genezen. Het medicijn is er al en was er altijd al: de liefde voor elkaar.

“Plant uw geest in onze harten, zend uw kracht in onze handen. Dat wij leren lief te krijgen onze naaste, vriend en vreemde.”

Kom bevrijden!

Het coronaleed van de alleenwonende

Hans Feddema

Volgens Erik van Zuidam is er in het rijk van 'ik weet het' altijd concurrentie, jaloezie en pretentie. Soms maakt men in gesprekken elkaar al of niet terecht het verwijt dat de ander te 'gelijkhebbertig' redeneert, dus ook te veel in het rijk van 'ik weet het' zit. In een column, hoe speels ook, zit altijd ook een beetje dat gevaar, zeker in die met een wat persoonlijk accent. Het is dan ook met een zekere aarzeling dat ik begin met het aangegeven thema in de titel, dit omdat ik zelf alleenwonende ben. Vanuit een naar men zegt aparte woning met vier verdiepingen niet ver van De Burcht in de mooie Leidse binnenstad meen ik mij te moeten verdedigen tegen het overspringen van een coronavirus. Bezoekers zijn dan, hoe lief of zorgzaam ook, tevens een zekere bedreiging. Tenminste als je nog niet levensmoe bent en dus liever van dat virus verschoond blijft. Weiger ik elk bezoek de toegang, of staat er zelfs een bord **GEEN TOEGANG** bij mijn woning? Als alleenwonende zou je wel gek zijn dat te doen. Alleen wonen is niet hetzelfde als eenzaamheid, maar bij nooit eens leuk bezoek krijgen, dreigt dat wel.

Constateerden sociologen al lang vrij veel eenzaamheid in onze moderne samenleving, de op zich noodzakelijke maatregelen van president Rutte – sorry voor deze verspreking, ik kon het juiste woord premier niet zo gauw vinden of ik wilde zo laten zien dat Rutte's persconferenties allure hebben – versterken dat helaas wel. Er wordt terecht gesproken van een eenzaamheids crisis. Hoe dan met het bezoek? Zakelijk bezoek duurt meestal kort. Zorgbezoek meestal wat langer, maar heeft als nadeel, dat het vaak bij vele kwetsbare andere mensen is en dus mogelijk virus kan overbrengen, terwijl familie- en ander intiem bezoek zich geheel moet onthouden van veel knuffelen et cetera, kortom van elke lichaamsaanraking. Misschien is dat wel het ergste in onze woordcultuur. Over

het algemeen is volgens psychologen al op jonge leeftijd lichamelijke aanraking voor onze psychosociale groei essentieel, iets wat in sterkere mate geldt voor baby's. Zoenen is uiteraard taboe, zeker op de lippen. Kort strelen op de rug met een hand zie ik wel als alternatief of er nu een vriend of een vriendin op bezoek komt. Ik doe het zelf ook kort, maar hartelijk.

Het alternatief bij uitstek voor mij als alleenwonende is in deze zomertijd, ook voor het feit dat ik vakanties voorlopig opschort, dat ik voor mijn huis ga zitten in de zon, vaak met een boekje of een tijdschrift in de hand. In de binnenstad is dat een aanrader, omdat er nogal eens iemand als voorbijganger stopt en dan een gezellig praatje maakt.

Dat lukt niet overal, begrijp ik best. Bovendien is het handig dat ik een mensenmens ben en mogelijk daardoor ook een vrij brede kennissenkring heb, zeker nu in Leiden. Mede ook omdat ik bijna vijf jaar het Filosofisch Café Leiden in mijn huis organiseerde met gemiddelde vijftig bezoekers en met steeds een spreker van buiten. Het geeft echter hoe dan ook wel aan dat men zich niet te gauw door dreigende eenzaamheid uit het veld hoeft te laten slaan. De ontmoeting of het korte praatje voor mijn huis gebeurt uiteraard op gepaste afstand, ook als ik soms even een stoel bijschuif. Altijd niet meer dan drie. Ik pas er voor op dat mijn plek in de zon voor mijn huis geen concurrentie wordt voor de vele terrasjes vlakbij rondom de Rijn die helaas gesloten zijn. Ik leef met hen mee, zoals ook met de horeca, inclusief 'De Twee Spiegels' tegenover mij aan de andere kant van de straat, ik bedoel de bekende kroeg met terras, waar het normaal heerlijk pils drinken is. Hoe je dus kortom in deze crisis al blij kunt zijn met een zitplekje in de zon voor je huis, inclusief een kort praatje daarbij met een voorbijganger.

Hooglandse Vieringen

Iedere zondagochtend

De vieringen worden zo mogelijk in een wat andere vorm weergegeven via de website: www.ekklesialeden.nl

OVERZICHT

Pinksteren

zondag 31 mei Christiane van den Berg “Sabbat, op adem komen”

Diensten in juni

zondag 7 juni Esther van der Panne “Aangeraakt”
 zondag 14 juni Christiane van den Berg “Lichaam”
 zondag 21 juni Margreet Klokke “Geest”
 zondag 28 juni Rob van Waarde “Toekomst-Gemeenschap”

Zomerdiensten

zondag 5 juli Christiane van den Berg
 zondag 12 juli Renske van Berkel
 zondag 19 juli Bert Boter
 zondag 26 juli Maria Draaijers
 zondag 9 augustus Jan Delhaas
 zondag 2 augustus Dick van Rijn
 zondag 16 augustus Ronald Meester
 zondag 23 augustus Japke van Malde
 zondag 30 augustus Christiane van den Berg

Opening Academisch Jaar

zondag 6 september Carel Stolker

Cor van Bree

Op Pinksteren (31 mei) sluiten we de serie ‘duurzaamheid’, met dag 7 (sabbat). Voor 7 juni zal het thema “Aangeraakt” zijn. Het is nog niet duidelijk welke kant het op zal gaan. Het is in ieder geval in deze coronatijd, waarin aanrakingen nog maar zeer beperkt mogelijk zijn, een intrigerend onderwerp. Esther van der Panne is onze gast; ze is theoloog, tekstschrijver, eindredacteur, eerst op papier, nu ook steeds meer digitaal. Voor 14 en 21 juni zijn diensten gepland die thematisch als een soort tweeling bij elkaar horen. Er is trouwens nóg een tweeling in het spel, namelijk de beide gemeenschappen die van de Hooglandse Kerk gebruik maken, de Leidse Binnenstadsgemeente en de Ekklesia. Op de 14e zal ds.

Christiane van Berg van onze eigen Ekklesia in beide diensten voorgaan, op de 21e zal ds. Margreet Klokke van de Binnenstadsgemeente voorgaan. De derde tweeling zit in de thematiek opgesloten: lichaam (in de eerste dienst) en geest (in de tweede). Worden ze daarmee, zoals vaak in theologie en filosofie gebeurd is, gescheiden? Met als probleem waar ze elkaar dan toch raken, bijvoorbeeld in de pijnappelklier (Descartes)? Maar dat is zeker niet de bedoeling: geest en lichaam vormen een eenheid en die eenheid zal in de eerste dienst vanuit het lichaam en in de tweede vanuit de geest benaderd worden. Ook in de dienst van 28 juni staat het wezen van de mens centraal: toekomst-gericht en gericht op gemeenschap.

Op 5 juli beginnen we aan onze eigenlijke zomerdiensten waarin de onderwerpen vrij zijn. De 12e is Renske van Berkel, vroeger actief in de Ekklesia, als gast in ons midden. Ook op de 19e mogen we een gast verwelkomen, namelijk ds. Bert Boter, predikant te Voorschoten, die kort geleden al een keer bij ons is voorgegaan. Op 2 en 16 augustus zijn bekenden uit ons midden, respectievelijk Dick van Rijn en Ronald Meester, voorganger. Op de eerste zondag van september openen we op onze eigen manier het Academisch Jaar. Carel Stolker, rector-magnificus en bekend Ekklesialid, houdt dan de overweging. We hopen natuurlijk vurig dat het coronavirus niet al te zeer zal dwarsliggen.

Van het Bestuur

Sytske Visscher

Het thema van dit nummer van Hooglandse Nieuwe is 'heilig'. Dit simpele woordje kun je op allerlei manieren uitleggen en beleven. Ongetwijfeld staat dit nummer vol met verrassende invalshoeken op dit thema. Als bestuur van een vereniging heb je ook dingen die je heilig zijn. Door de crisis waarin we sinds een aantal maanden met elkaar verkeren, hebben we (weer) gemerkt dat het binnen onze gemeenschap in elk geval de vele vrijwilligers zijn die ons heilig zijn, die we willen koesteren.

Bij zijn afscheid als secretaris van de vereniging zei Rob van den Boom, dat hij zich regelmatig verwonderd had over het 'anarchistische' karakter van de Ekklesia. Een paar mensen verzinnen iets en gaan aan de slag, er moet iets gebeuren en het wordt georganiseerd. Zo ook toen half maart bleek, dat we fysiek voorlopig niet meer bij

elkaar zouden kunnen komen. Binnen heel korte tijd werd op de website een plek ingeruimd voor 'Inspiratie online' en onze digitale vieringen. De groep die de vieringen voorbereidt en wekelijks de film voor de website monteert is inmiddels een geoliede machine geworden. De groep is uitgebreid, waardoor nu voor vrijwel ieder onderdeel van het hele proces twee mensen beschikbaar zijn. Daardoor konden we ook de beslissing nemen om in elk geval tot het einde van de zomervakantie op de ingezette weg door te gaan.

In de week voorafgaand aan Pinksteren hebben onze leden – als het goed is – ook de resultaten kunnen zien van twee verschillende ideeën die zomaar opkwamen, aanvankelijk onuitvoerbaar leken, maar die uiteindelijk samengevoegd tot een ontzettend leuk resultaat hebben geleid.

Zonder de vrijwilligers die dit allemaal mogelijk maken, die ons telkens weer verrassen, kunnen wij niet. Het zijn geen heiligen (gelukkig niet), maar ze zijn ons wel heilig.

Afscheid in coronatijd

Maria Draaijers

Op 12 april overleed

Job van Keulen,

bijna 95 jaar oud. Voor velen in de Ekklesia een heel vertrouwd gezicht.

Tientallen jaren was hij een zeer trouw en gewaardeerd lid van de Schola.

Heel lang samen met zijn vrouw Tini, daarna alleen.

Op 22 april werd hij begraven op de begraafplaats Rhijnhof. Vanwege de corona-maatregelen was het niet mogelijk een afscheidsviering te houden in de Hooglandse kerk, met allen die hem liefhadden en waardeerden en met een Schola op volle kracht om een van haar eerste leden een passend eerbetoon te brengen.

Integendeel. De familie besloot met enkel de naaste familieleden een korte gebedsdienst te houden rond het open graf en de Schola kon daar enkele liederen zingen met een toegestaan maximaal aantal van 15 zangers.

Het was een stralende, zonnige dag. Bij het binnenrijden van de baar met de

kist vormde de Schola een erehaag aan weerszijden van de weg en sloot daarna achter de familie aan richting het veld waar het graf gedolven was.

Om de 1,5 meter te waarborgen konden alleen de familie en voorganger Christiane rond het graf staan.

De Schola zong vanaf een pleintje achter dit veldje. Met de wind in de rug, zodat de zang hoorbaar zou zijn voor de familie.

Een wonderlijke ervaring. Ik was zelf een van de zangers en dat betekende dat ik van op een afstand kon zien dat er rond het graf gesproken en gebeden werd, maar dat ik zelf slechts het geluid van het verkeer op de A44 hoorde maar daar – gelukkig – ver bovenuit het fluiten van een menigte verschillende vogels.

Als we een teken kregen zongen we: 'Liefde die liefde wekt, vuur dat ons loutert. Voer ons de dood voorbij – Stem die ons roept.'

Op het moment dat Christiane bad (naar ik vermoedde): 'Moge Jobs ziel opstijgen naar de hemel en daar ontvangen worden door Gods engelen in het paradijs.' keek ik omhoog en zag de zon stralen in een wolkeloze hemel, door het lichte groen van het nieuwe blad aan de bomen en wist: Z/Hij die Job in zijn leven gedragen heeft op adelaarsvleugels doet hem opgaan naar het eeuwige Licht, de Bron, het Hart, begin en einde, Onze Vader....

In memoriam Job van Keulen

(1925-2020)

Hij stond vaak naast mij in de Schola, op donderdagavond als we repeteerden in de Lokhorstkerk, en op zondag in de Hooglandse kerk. Toen hij daar een paar jaar geleden mee moest stoppen, vroeg ik hem: 'Je blijft het werk voor de Hooglandse Nieuwe toch wel doen?' 'Jawel,' was zijn antwoord, 'maar niet meer op het Rap 100, maar bij mij thuis.' En zo konden Myranda en ik blijven profiteren van zijn kennis die hij had opgedaan als drukker.

Job was jarenlang lid van de redactie van de Hooglandse Nieuwe. Daarnaast adviseerde hij bij de opmaak van het blad. Zodra de opmaak van een nummer in concept gereed was, stuurde ik hem die per mail of op

papier toe. Een dag later besprak ik die bij hem thuis aan tafel. Job had dan alle pagina's zorgvuldig bekeken en voorzien van zijn 'aanwijzingen', een combinatie van aanwijzingen en wijzigingen. Hij lichtte die als een strenge leermeester toe, voorzien van smeuge verhalen uit de drukkerswereld. Hij had nog gewerkt met loden letters en had nog steeds het maatlatje met 'punten' bij de hand. (Dit artikel is gedrukt in een 10-punts Times New Roman). Job heeft het vak van letterzetter geleerd bij Borghouts in Rotterdam. Bij Samson Sijthoff Grafische bedrijven was hij adjunct-directeur. In die functies heeft hij veel ervaring opgebouwd.

Ook toen Myranda toetrad tot de redactie van de Hooglandse Nieuwe en wij beurtelings de opmaak verzorgden, bleef hij adviseren. Het ging dan vaak om de plaatsing van teksten en afbeeldingen over de pagina's. 'Als je dit verschuift naar bladzijde

11 en daar de tekst inkrimpt, heb je hier meer ruimte voor de kop'. Hij viel over de slechte afbrekingen van het opmaak-programma [speciaal in dit memoriam is de automatische woordaafbreking uitgezet, MWJ]. Een doodzonde was het in zijn ogen als de breedte van een kolom meer dan gemiddeld tien à twaalf woorden besloeg. 'Bij Borghouts zou je daarvoor worden ontslagen', zei hij dan. Zowel Myranda als ik hebben veel van hem opgestoken.

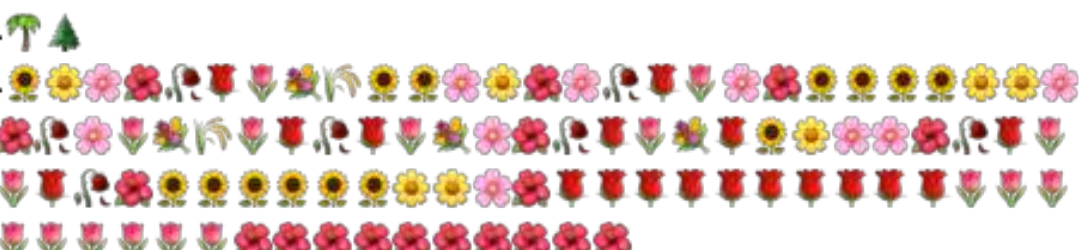
Op de redactie wisten wij dat Job veel had meegemaakt in zijn leven. We kenden zijn boekje *'Mijn tien oorlogsjaren'* dat hij in 2017 in eigen beheer had uitgegeven. Daarin beschrijft hij dat hij in de Tweede Wereldoorlog en in voormalig Nederlands-Indië drie keer aan de dood is ontkomen. Ook wisten wij van zijn inzet bij de oprichting van de PPR [Politieke Partij Radikalen], een voorloper van GroenLinks. Jammer dat wij zijn uitvaart vanwege de coronacrisis niet op de gebruikelijk manier mee konden maken. Job is nu weer bij Tini, zoals op de kaart staat.

Wij zullen Job niet vergeten.

Mede namens de redactie,
Jan Slotboom

Oosterhuisquiz

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.
19.
20.
21.
22.
23.
24. eva pien rein daan wim christiane cor maria japke ceciel lotte
boukje marjo cokie gerrit arwin henk hans erik robert pip poeki
vlekkie jan theo annemarie marijke flip sytske
25.

De oplossing vindt u elders in deze HN

Pinkstercollecte voor de Hogar Tarije in Bolivia

De collecte van 31 mei a.s. (eerste Pinksterdag) is voor de Hogar in Tarija (Bolivia). In deze Hogar (dit "Thuis") worden zo'n zestig in de steekgelaten, kwetsbare ouderen liefdevol opgevangen door zusters van de wereldorde "Hermanitas de los Acianos Desamparados".

De ouderen en de zusters die hen verzorgen zitten al weken in sociale isolatie vanwege het ook in Bolivia rondwarende coronavirus. Juist nu kunnen zij een beetje financiële steun van ons heel goed gebruiken voor ondermeer de aankoop van medicijnen en ontsmettingsmiddelen.

Uw bijdrage kunt u overmaken op banknummer NL42INGB0003 3133 66 tnv SDFH met vermelding "Collecte Hogar Bolivia".

Studentenpastoraat

Een komen ... Claudia Sarti nieuwe studentenpastor

Voor Rob en Walther is ze geen onbekende. Claudia heeft al eerder gewerkt in het studentenpastoraat Maastricht. De laatste tijd is zij ook al actief bij Motiv Delft en nu dus bij Rapenburg100 Leiden. Online of telefonisch is kennis met haar te maken via de activiteiten die we deze

maanden kunnen aanbieden. Daarna zo snel mogelijk LIVE. Claudia, welkom in het team!

..... en gaan

Nadat eerst bekend was geraakt dat Jeannette Bakker half april het studentenpastoraat zou verlaten (op de volgende pagina staan haar afscheidswaarden) en al vrij snel bekend werd dat Claudia Sarti als nieuwe studentenpastor is aangenomen, bereikte ons ook het bericht dat Walther Burgering het studentenpastoraat zal verlaten. Veel gaan, maar gelukkig ook komen in korte tijd. De volgende informatie komt van de website van het studentepastoraat www.rap100.nl

Walther Burgering, sinds begin 2015 werkzaam als studentenpastor bij het studentenpastoraat Rapenburg 100, gaat per 1 juli 2020 Leiden verlaten. Na de aankondiging onlangs dat humanistisch begeleidster Jeannette Bakker vertrok, vertrekt nu dus een tweede teamlid bij Rapenburg 100.

Walther combineerde de (halftime) functie bij Rapenburg 100 al vanaf het begin met een andere halftime betrekking, in de parochiefederatie St. Franciscus, tussen duin en tuin. Een combinatie die op termijn zijn tol ging eisen.

"Ik heb veel geleerd van studenten die opkrabbelen na een fase van rouw. De veerkracht en het volhardingsvermogen bij hen zijn magistraal. Ik heb genoten van hoe zij elkaar – in de Omgaan met Verliesgroep – van goede adviezen hebben voorzien, beter dan wij konden geven. Ik ben blij dat ik daaraan mijn bijdrage heb kunnen leveren door een veilige plek te creëren, waar studenten tot spreken werden gebracht."

Over de opvolging van Walther Burgering wordt op bisdomniveau nog overlegd. Na de zomer zal daar meer duidelijkheid over komen.

Jeannette Bakker

Walther Burgering

Afscheidswoord van Jeannette Bakker

Soms voel je een besluit al een tijdje aankomen. Het borrelt langzaam naar de oppervlakte. Of het ligt al een tijdje recht voor je neus, maar je hoofd verzint van alles om er tegenin te brengen. Zo ook met mijn besluit om te vertrekken bij het studentenpastoraat Leiden. Er waren veel redenen om te blijven, waarvan de grootste: de student, jij. Het werken met studenten heb ik ontzettend leuk en inspirerend gevonden. Maar hoe leuk en inspirerend iets ook kan zijn, soms moet je het toch (los)laten om tot een betere balans te komen. Na een aantal jaren combineren van verschillende werkplekken merkte ik dat ik eigenlijk nooit de balans en focus vond die ik graag wilde. En nu heb ik de knoop doorgehakt en besloten andere wegen in te slaan. Het is een gekke tijd waar we momenteel in zitten. Afscheid nemen krijgt ook een andere vorm. In de laatste gesprekken die ik voerde met studenten via Skype of telefoon, was ik verrast door de positiviteit en veerkracht die ik zag, door de bijzondere uitwerking die deze vrijheidsbeperkende situatie kan hebben. Zo zetten een van de studenten zichzelf al jarenlang enorm onder druk, ze moest continu presteren van zichzelf, reisde wekelijks veel op en neer en wilde het voor iedereen goed doen. Ineens werd zij gedwongen om letterlijk stil te staan. Ze kijkt terug en denkt: wat was ik aan het doen?! Het zorgvuldig opgebouwde kaartenhuis van controle viel ineens in elkaar. En het doemsce-nario... bleef uit! Nu blijkt dat ze overleefd blijft staan, en ruimte kan ervaren voor ontspanning en reflectie. Bijzonder. Dat wil niet zeggen dat het voor iedereen zo werkt. Deze crisis maakt van alles los, voor iedereen iets anders. En het zal ook van moment tot moment verschillen. Misschien herken je dat je iedere ochtend wakker wordt met weer die realisatie: "oh ja, corona.." en dan begint de dag weer. Nu we zo op onszelf zijn aangewezen, zou het mooi zijn als je je eigen 'herberg' kunt zijn. Zoals dichter en mysticus Rumi dat ooit zo mooi verwoordde:

(zie blauwe kader)

Dit mens-zijn is een soort herberg
Elke ochtend weer nieuw bezoek.

Een vreugde, een depressie, een benauwdheid,
een flits van inzicht komt
als een onverwachte gast.

Verwelkom ze; ontvang ze allemaal gastvrij
zelfs als er een menigte verdriet binnenstormt
die met geweld je hele huisraad kort en klein slaat.

Behandel dan toch elke gast met eerbied.
Misschien komt hij de boel ontruimen
om plaats te maken voor extase.....

De donkere gedachte, schaamte, het venijn,
ontmoet ze bij de voordeur met een brede grijns
en vraag ze om erbij te komen zitten.

Wees blij met iedereen die langskomt
de hemel heeft ze stuk voor stuk gestuurd
om jou als raadgever te dienen.

soefi-mysticus en dichter Rumi

Dit wens ik je toe; het zonder oordeel kijken naar wat er allemaal bij je gebeurt. En: blijf niet te lang alleen, maar deel met elkaar wat je meemaakt. Zoek de lichte zaken bewust op, wat maakt jou aan het lachen? Of luister naar de Anti Coronadepressie podcast van Tim Hofman..

Als je niet lekker in je vel zit of bijvoorbeeld angst, verdriet of bezorgdheid ervaart, wacht dan niet te lang, maar bel iemand. Een vriend of familielid, iemand van RAP100 of de Luisterlijn.

Een ander kan vaak de knoop van gedachten en gevoelens met je ontwarren, waardoor je meteen meer lucht ervaart en weer even weet hoe je verder kan. En dan heb je weer een moment menselijkheid gedeeld, wat zo steunend kan zijn. Want dat wordt toch wel heel duidelijk door deze crisis: mens-zijn we samen.

Alle goeds!

Een interview met Mara Andriessen

specialiste in tweedetaalverwerving en NT2-onderwijs

Rob van den Boom

Mara Andriessen is studente taalwetenschappen. Haar bachelor deed zij in Leiden, waar zij daarnaast ook Arabisch leerde. Inmiddels heeft ze in Nijmegen haar master afgerond. Mara raakte al vroeg, begin 2016, bij het Ekklesia Taalprogramma betrokken als taalcoach, en werd vrij snel ook actief in het coördinatieteam. Nu ze begin dit jaar definitief gestopt is, blikt ze graag terug op de afgelopen vier jaar.

Je bent erg betrokken bij het inburgeringsproces van vluchtelingen, of 'statushouders'. We hebben nu, sedert de grote instroom van najaar 2015, ruim vier jaar ervaring met het taalprogramma. Hoe kijk je terug op de afgelopen jaren? Kun je wat vertellen over de kennis en ervaringen die je in deze periode hebt opgedaan?

- Ik vind dat het Ekklesia Taalprogramma in de afgelopen jaren ontzettend veel moois heeft bereikt. In de eerste plaats natuurlijk voor de nieuwkomers zelf. Het is voor hen niet makkelijk in Nederland te integreren en de taal onder de knie te krijgen. Ik denk dat de deelnemers van het taalprogramma hun zelfvertrouwen hebben kunnen verbeteren door in een informele context hun Nederlands te oefenen en sociale contacten te leggen.

- Het taalprogramma heeft daarnaast ook veel betekend voor de vele mensen die als vrijwilligers of geïnteresseerden betrokken raakten bij het project. Zonder hun actieve maatschappelijke betrokkenheid had het natuurlijk nooit zo'n succes kunnen worden! Van de coaches en coördinatoren hoorde ik keer op keer dat ze zo ontzettend veel terugkregen voor hun inzet als vrijwilliger. Zelf denk ik er ook zo over. Ik heb allerlei dingen geleerd en waardevolle ervaringen opgedaan. Mijn rol als taalcoach bood me de kans om voor het eerst in contact met vluchtelingen te komen en als het ware uit mijn bubbel te stappen. Daarnaast

leerde ik samenwerken en overleggen met andere vrijwilligers, die in sommige gevallen meer dan drie keer zou oud waren als ikzelf. En niet onbelangrijk: ik ontdekte en ontwikkelde op Rapenburg 100 mijn passie voor lesgeven en het NT2-onderwijs!

Het Ekklesia Taalprogramma gaat eind 2020 de huidige driejarige projectfase (en samenwerking met Oranje Fonds en gemeente Leiden) afsluiten. Moeten we in 2021 gewoon doorgaan? Of zouden we dingen anders moeten gaan doen?

- Ik ben ervan overtuigd dat het belangrijk is om aanvullende taalondersteuning te blijven bieden! We zien dat er een aanzienlijke groep nieuwkomers is bij wie de taalontwikkeling erg moeizaam verloopt. Zonder extra ondersteuning zullen zij grote moeite hebben om in te burgeren. Daarbij denk ik dat we ons niet moeten laten beperken door de cijfers en statistieken rondom de inburgering. Voor de zelfredzaamheid van alle anderstaligen blijft het leren van de taal essentieel. Integratie gaat verder dan inburgering op papier.

- Zo zijn er in de samenleving een heleboel anderstaligen die niet (meer) inburgeringsplichtig zijn. Natuurlijk

hebben ook diegenen die geen inburgeringsexamens hoeven te halen recht op taalondersteuning. En ook voor degenen die formeel ingeburgerd zijn en op goed niveau Nederlands spreken, geldt dat ze er vaak behoefte aan blijven hebben. Het blijft voor hen een enorme uitdaging om in contact te komen met Nederlanders en hun weg te vinden naar een baan, opleiding of sociale activiteiten. Als je het mij vraagt, zijn er dus nog genoeg stappen te zetten als het gaat om het overbruggen van de kloof tussen nieuwkomers en de rest van de inwoners.

Het Ekklesia Taalprogramma biedt non-formele taalondersteuning met vrijwilligers. Hoe kijk jij aan tegen de rol van non-formeel taalonderwijs in het NT2-veld en de rol van vrijwilligers hierin?

- Vanuit professionals in het vak is vaak kritiek te horen over de inzet van vrijwilligers in het NT2-veld, met het argument dat de deskundigheid van professionals niet vervangbaar is. Ik sluit me er zeker bij aan dat formeel onderwijs in handen moet zijn van gekwalificeerde docenten, maar het is duidelijk dat formeel onderwijs niet voorziet in voldoende taalaanbod en -contact.

- De meerwaarde van vrijwilligers is dat ze anderstaligen persoonlijke aandacht kunnen geven, en de kans om te oefenen met Nederlands spreken en begrijpen. Ik vind het fantastisch om te zien dat er nu zoveel mensen als taalmaatje of groepscoach betrokken zijn bij informele taalcoaching! Dat geldt voor Leiden, maar ook voor Nijmegen, waar ik nu woon en werk. Het besef dat de samenwerking met vrijwilligers noodzakelijk is voor een goede integratie van nieuwkomers heeft er toe geleid dat er op grote schaal wordt samengewerkt met vrijwilligers en dat taalcoaching landelijk steeds professioneler georganiseerd wordt (onder andere dankzij het overkoepelende platform 'Het Begint met Taal').

- In de afgelopen jaren heb ik een heleboel anderstaligen voorbij zien komen en met verbazing stelde ik vast hoe enorm verschillend NT2-leerders kun-

nen zijn. Succesvolle taalverwerving hangt sterk samen met opleiding en leeftijd, dat is duidelijk. Maar het was opvallend dat er ook juist jonge cursisten waren die maar heel moeizaam vooruit kwamen – en oudere nieuwkomers die ondanks hun leeftijd in korte tijd ongelooflijk goed Nederlands hebben leren spreken. Ik concludeer dat er uiteindelijk niet één juiste aanpak is die leidt tot succes, en dat motivatie een cruciale factor is. Ik denk dat we ervan uitervanuit moeten gaan dat anderstaligen ernaar verlangen om erbij te horen en aan de slag te gaan en dat we moeten inspelen op deze intrinsieke motivatie. Aangezien dit flexibiliteit en creativiteit vereist, denk ik dat in het bijzonder non-formele taalondersteuning veel kan betekenen op dit vlak. Taalcoaches bieden persoonlijke aandacht en begeleiding op maat en verkleinen zo

de stap naar de maatschappij.

Wat zijn je eigen plannen op het vlak van NT2-onderwijs?

- Ik voel me geroepen om me te richten op de doelgroep van anderstaligen die moeite hebben met het leren van het Nederlands, bijvoorbeeld omdat ze laaggeletterd zijn en weinig scholing hebben gehad. Hoewel ik lesgeven echt ontzettend leuk vind, zie ik me niet fulltime werken als docent. Ik zou het bijvoorbeeld ook leuk vinden om betrokken te zijn bij de ontwikkeling van materialen of projecten bedoeld voor langzaam/moeilijk lerende anderstaligen. Op deze manier hoop ik uiteindelijk op grotere schaal iets te kunnen betekenen voor de integratie van nieuwkomers in ons land.

Oplossing Oosterhuisquiz

1. Zwemmen en varen	14. Geen huis geen tent
2. Bomen schreeuwen niet	15. Mens op aarde
3. Licht dat ons aanstoot	16. Lied van alle dagen
4. Hoor je mij	17. Lied van bijna iedereen
5. Woord dat ruimte schept	18. Scheur toch de wolken
6. Zeven maal	19. Twee bomen
7. Wek mijn zachtheid weer	20. Honderd bloemen
8. Stilte nu	21. Lied van de vloed
9. Stad van mijn hart	22. Op zeven tronen
10. Liefde wanhoop droeve woede	23. Woestijnlied (inderdaad dezelfde als 14)
11. Kind van de zon	24. Negenentwintig namen
12. Geen zilveren sleeën	25. Laat onze woorden stijgen
13. De boom is de aarde dankbaar	

De drie prijswinnaars zijn: Roosmarijn Goldbach, Wilmieneke Sleeuwenhoek-Koppe en Gealien en Annemarie Meester

Ekklesia Leiden digitaal

Op de website van de Ekklesia Leiden is een aparte pagina ingericht:

www.ekklesialeden.nl/inspiratie-online-2

Inhoud:

een digitale vorm van vieren (overweging, gebeden, muziek),

uitwerking voor de kindernevendienst

om thuis toch de viering mee te maken (inclusief knutsel-idee)

een plek om iets te delen (tekening, gedicht, verhaal, een site met muziek)

Feddema actueel

Het belang van mondiale samenwerking bij de coronacrisis

Hans Feddema

President Trump wuifde de corona-aanval eerst weg als een onschuldige griepje en de president van Brazilië, nogal bang voor een sterke economische terugval, maakte het nog bonter. Telefoontjes en contact met wetenschappers en vooral het aantal slachtoffers in hun land brachten de twee tot andere gedachten. In ons land sprak Mark Rutte van een 'intelligente lockdown', daarmee aangevend dat hij niet kiest voor een complete 'standstill'. Ook al komen er geluiden uit het bedrijfsleven dat een nog intelligentere d.w.z. flexibelere aanpak zou willen. Dat is wel begrijpelijk omdat het ook in ons aller belang is dat de gezondheidscrisis niet verwordt tot tevens een economische crisis. Er komen overigens ook vanuit het bedrijfsleven ideeën naar voren, bijvoorbeeld door in eetgelegenheden de stoelen en tafeltjes zo neer te zetten dat, ook qua afstand, het besmettingsgevaar miniem is. Gebrek aan beschermingsmiddelen zoals o.a. monddoekjes lijkt bovendien een probleem.

In de media komt naar voren, dat er ook behoefte is aan testmateriaal. Dat is vooral in de zorgcentra van belang, maar ook de doorsnee-mens wil graag getest worden. Mensen met een verkoudheid willen graag weten of dit echt een onschuldige griepje is, zoals men hoopt, of niet.

Interessant is dat een soms in de NRC schrijvende Nederlandse jurist, afkomstig uit Iran, Elian genaamd, een publieke oproep doet aan het kabinet om, gebruikmakend van de wetgeving in ons land inzake noodsituaties, bedrijven als het ware te dwingen om bijv. extra mondkapjes te leveren. In onze cultuur komt dit gauw wat autoritair over en is het meer de gewoonte dat dit spontaan van onderop wordt aangevoeld en er vanzelf initiatieven ontstaan om dit gat te vullen. Elders gebeurt dit meer van bovenaf zoals Elian voorstelt. Ik zag dit wel in de Derde Wereld, toen ik daar werkte als onderzoeker. Misschien even eenzijdig als bij ons, terwijl beide kunnen worden gebruikt. Migratie geeft soms zoals bekend vaak spanningen, maar kan ook voordelen hebben, o.a. dat culturen elkaar wederzijds bevruchten. De suggestie van Elian zal wellicht niet op weerstand stuiten, als het echt nodig is. Toch is het van belang niet te gauw tot autoritair overkomend beleid over te gaan. Misschien kunnen ze worden geïntegreerd, dus elkaar aanvullen in de huidige crisis. Er wordt trouwens al gevraagd om - let wel - een Universele response op de coronacrisis. Een prima idee denk ik, dus niet enkel een telefoontje van Rutte met Merkel hoe goed ook op zich, maar een echte mondiale aanpak. We leren nu al van andere landen hoe men het daar doet bijv. in Zuid-Korea. Waarom niet meer doelbewust mondiaal overleggen om tot grootscheepse samenwerking te komen en daarbij tevens de economisch gevolgen te betrekken. Mogelijk kan in dat overleg en in die samenwerking, al of niet in VN-verband, ook worden meegenomen de vraag wat we van deze crisis kunnen leren of anders gezegd hoe we als mensheid (meer) adequaat met de aarde, de natuur, de dieren en met elkaar kunnen omgaan.

De volgende

Hooglandse Nieuwe

zal verschijnen op

zondag 6 september 2020

Het thema van dat nummer zal zijn

ontmoeten

U wordt uitgenodigd om

een bijdrage in te sturen,

een stuk van maximaal 600 woorden.

De kopijdatum voor het

septembernummer zal zijn

zondag 23 augustus 2020

ontmoeten of ont-moeten
bijvoorbeeld in deze tijden met corona,
maar een andere invalshoek is natuurlijk
ook van harte welkom

